

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Дипломна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему:

**Підготовка майбутніх учителів до організації
освітнього середовища сучасної початкової школи**

Виконав:

здобувач ступеня вищої освіти

«магістр»

спеціальності 013 «Початкова освіта»

Коломис Андрій Іванович

Науковий керівник:

к. пед н., доц. Боровець О. В.

Рецензент:

к. пед н., доц. Хом'як О. А.

Рівне – 2020 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ	8
1.1. Визначення категорії «освітнє середовище» у психолого-педагогічних дослідженнях	8
1.2. Сучасні вимоги до організації освітнього середовища у Новій українській школі	20
Висновки до першого розділу	32
РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У СУЧАСНІЙ ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	35
2.1. Роль учителя у формуванні освітнього середовища у сучасній початковій школі	35
2.2. Організація фізичного середовища у Новій українській школі	40
2.3. Психологічна готовність майбутніх учителів початкової школи до організації освітнього середовища сучасного закладу освіти	52
Висновки до другого розділу	59
РОЗДІЛ 3 ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ	62
3.1. Професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи в умовах неперервності педагогічної освіти	62
3.2. Експериментальна перевірка готовності майбутніх учителів до організації освітнього середовища сучасної початкової школи	77
Висновки до третього розділу	85
ВИСНОВКИ	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	91
ДОДАТКИ	98

ВСТУП

Сучасний період розвитку нашої держави характеризується глибокими соціально-економічними змінами, коли пріоритетними стають не просто знання і вміння, а розвинені особистісні якості, які давали б змогу особистості активно включатися в різні види діяльності. З огляду на це перед школою постають нові завдання, які передбачають створення у кожному закладі освіти оптимальних умов для розвитку кожної дитини. Реформування сучасної системи освіти пов'язане з гуманізацією освітнього процесу та зумовлює необхідність формування учня як активного суб'єкта навчальної діяльності. Враховуючи те, що дитина більшу частину свого часу перебуває в закладі освіти, можна стверджувати, що її соціокультурний розвиток відбувається з урахуванням специфіки шкільного середовища, яке впливає на найважливіші процеси індивідуалізації школяра, формування його особистості.

Нині не викликає сумнівів твердження, що усі здобувачі освіти мають право навчатися в середовищі, де забезпечена можливість реалізації їхніх запитів і потреб, де вони мають можливість робити власний вибір, розвивати нові та удосконалювати наявні практичні навички, отримувати нові знання, зміцнювати своє позитивне ставлення до інших. У сучасному закладі освіти визначального значення набуває процес формування сприятливого освітнього середовища, у якому будуть задовольнятися потреби особистісного розвитку школярів.

Перед сучасною школою стоїть завдання повноцінного розвитку особистості, який передбачає всебічне виявлення її потенціалу, здібностей, талантів; стимулювати до саморозвитку, підвищення пізнавальної активності та позитивної мотивації навчання. Акцент педагогічної та психологічної науки переноситься на особистісний чинник, забезпечення особистісно значущого навчання, виявлення та реалізацію здібностей людини. Тому

важливим є не лише перебудова методів і форм роботи, а й принципів та підходів до виховання і навчання учнів.

Актуальними для реалізації ідей Нової української школи є орієнтація на інтереси та досвід учнів, активність учнів у освітньому процесі, створення освітнього середовища, яке б перетворило навчання на яскравий елемент життя дитини.

Освітнє середовище у початковій школі має бути безпечним місцем, де діти відчуватимуть себе захищеними та в безпеці, де організовується значна кількість навчальних видів діяльності. Окрім цього, освітнє середовище має відображати філософію концепції Нової української школи та освітню програму – освітнє середовище повинне належати дітям.

Упродовж останніх десятиліть поняття «освітнє середовище» і похідні від нього розробляються педагогами, психологам як в нашій країні, так і за кордоном. Ідеї розвитку соціокультурного освітнього середовища докладно розробляються в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних психологів і педагогів.

Проблематику освітнього простору активно розробляють як зарубіжні, так і українські науковці, серед яких: І. Баєва, Н. Гонтаровська, М. Кастельс, В. Лебедева, В. Лозова, В. Моляко, В. Нечаєв, В. Панов, О. Писарчук, С. Подмазін, К. Приходченко, Л. Пуховська, В. Рубцов, О. Сکیدін, І. Улановська, А. Хуторський, В. Ясвін та ін. Дослідженнями продуктивних підходів у визначенні психолого-педагогічного сенсу освітнього середовища займалися С. Дерябо, Г. Ковальов, В. Орлов, В. Панов та інші. Освітнє середовище є предметом психолого-педагогічного досліджень, у яких були вивчені його рівні (Г. Ковальов, В. Ясвін); проаналізовано структуру (Е. Клімов, С. Тарасов); охарактеризовано типи (І. Єрмакова, Н. Лабунська, Н. Поліванова); окреслені підходи до діагностики та експертизи освітнього середовища (С. Братченко, В. Бухвалов, С. Дерябо, І. Кулешова, В. Орлов, В. Панов).

Реалізація Концепції Нової української школи ставить перед педагогами нові завдання, які потребують глибокого вивчення проблеми організації освітнього середовища в сучасному закладі освіти. Саме тому процес професійної підготовки майбутнього педагога до організації освітнього середовища у сучасній початковій школі нині є актуальним.

Проблему професійної підготовки майбутніх педагогів розглядали у своїх працях чимало вітчизняних та зарубіжних вчених. Різні аспекти цієї проблеми відображено у дослідженнях визначних педагогів-класиків С. Русової, В. Сухомлинського, К. Ушинського; у наукових дослідженнях сучасних педагогів і психологів А. Алексюка, Л. Артемової, І. Зязюна, О. Савченко, В. Семиченко, В. Сластьоніна, О. Щербакова та інших. Роль учителя в організації доцільного освітнього середовища є визначальною, тому педагог повинен володіти системою знань та умінь, які забезпечать створення такого середовища у закладі освіти.

Зважаючи на актуальність означеної проблеми, нами було обрано тему дипломної роботи: «Підготовка майбутніх учителів до організації освітнього середовища сучасної початкової школи».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до організації освітнього середовища в Новій українській школі.

Завдання дослідження:

- 1) визначити сутність категорії «освітнє середовище» на основі аналізу психолого-педагогічних досліджень;
- 2) охарактеризувати сучасні вимоги до організації освітнього середовища у Новій українській школі;
- 3) проаналізувати особливості підготовки майбутніх учителів до організації освітнього середовища Нової української школи;
- 4) теоретично обґрунтувати педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до організації освітнього середовища в Новій українській школі;

5) визначити стан готовності майбутніх учителів до організації освітнього середовища сучасної початкової школи.

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх учителів.

Предмет дослідження – педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до організації освітнього середовища сучасної початкової школи.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз педагогічної, психологічної, методичної літератури з проблеми дослідження; узагальнення і систематизація теоретичних положень; емпіричні: спостереження, опитування, бесіди; педагогічний експеримент; вивчення і узагальнення передового педагогічного досвіду.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проведено на базі Рівненського державного гуманітарного університету.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані педагогами у процесі створення освітнього середовища сучасної початкової школи. Студенти педагогічних спеціальностей матеріали дослідження можуть використовувати у процесі підготовки до практичних та лабораторних занять, під час написання курсових і дипломних робіт.

Апробація результатів дослідження здійснювалась під час участі у науково-практичних конференціях: II Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми реформування дошкільної та початкової освіти України у контексті євроінтеграційних процесів» (Рівне, 10.12.2019 р.), Всеукраїнська науково-практична е-конференція «Імплементція інклюзивної освіти в контексті реформування Нової української школи» (Рівне, 28.04.2020 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Формування у школярів та студентської молоді нових смислів в освітньо-виховному процесі» (Рівне, 30 жовтня 2020 р.).

За темою дипломної роботи опубліковано тези доповідей: «Підготовка майбутніх учителів до організації освітнього середовища

сучасної початкової школи», «Організація інклюзивного середовища в сучасному закладі освіти».

Структура дипломної роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальна кількість сторінок роботи – 99, з них 90 – основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

1.1. Визначення категорії «освітнє середовище» у психолого-педагогічних дослідженнях

Поняття «освітнє середовище» у сучасній педагогічній і психологічній науці – одне з важливих, оскільки науковці виявили значні можливості, які забезпечує дітям особистісно орієнтоване освітнє середовище: задоволення фізіологічних потреб; потреби в безпеці; потреби в засвоєнні групових норм і ідеалів; потреб в любові, пошані, визнанні, суспільному схваленні; потреби в праці, значущої діяльності; потреби в збереженні і підвищенні самооцінки; пізнавальної потреби в особливій галузі інтересів; потреби в естетичному оформленні навколишнього оточення; потреби в самостійному впорядкуванні індивідуальної картини світу; потреби в самоактуалізації особистості тощо.

Термін «середовище» має досить широке значення, зараз немає єдиного тлумачення в світі науки як поняття. У найзагальнішому сенсі «середовище» розуміється як оточення. Варто зазначити, що також досить часто використовуються і такі поняття, як: «середовище людини», «людське середовище», «навколишнє середовище», «життєве середовище», «людське оточення» і т. ін. Поняття «освітнє середовище» є складним, багатовимірним і суб'єктивним. У великому тлумачному словнику сучасної української мови [15] дається трактування терміну «середовище» як сукупності природних умов, у яких відбувається життєдіяльність якого-небудь організму.

Упродовж останніх років категорія «освітнє середовище» та похідні від неї розробляються українськими та зарубіжними вченими в галузі педагогічної та психологічної науки. Ідеї розвитку соціокультурного освітнього середовища докладно розробляються в дослідженнях вітчизняних

та зарубіжних психологів і педагогів (Л. Бережнова, Е. Дніпров, Г. Ковальов, К. Левін, А. Орлов, В. Панов, К. Роджерс, В. Рубцов, С. Тарасов, Д. Ельконін, В. Ясвін та інші).

Поняття «освітнє середовище» активно розроблялося в дослідженнях психологів і педагогів наприкінці ХХ ст. У результаті було створено декілька концептуально-структурних моделей освітнього середовища. Теоретичний аналіз психолого-педагогічних досліджень освітнього середовища дає підстави зробити висновок про існування декількох сучасних моделей освітнього середовища: еколого-особистісна модель (В. Ясвін); комунікативно-орієнтована модель (В. Рубцов); антрополого-психологічна модель (В. Слободчиков); психодидактична модель (В. Лебедева, В. Орлов); екопсихологічна модель (В. Панов). Варто зазначити, що структура освітнього середовища в цих моделях має як спільні, так і відмінні риси. Спільним є виокремлення в структурі освітнього середовища матеріальних ресурсів і психологічних особливостей взаємовідносин суб'єктів освітнього процесу. Відмінності обумовлені різними методологічними підходами авторів до створення моделі освітнього середовища, що відобразилося на виділенні різних характеристик суб'єктів середовища та їх діяльності, яка відбувається в освітньому середовищі[5].

Середовище є зовнішнім простором, що оточує об'єкт дослідження, має системно організовані складові та створює умови для існування його у просторі, вступаючи з ним у взаємодію. Освітні процеси зводяться до взаємодії підсистем середовища через діяльність людини і створення в просторі та часі характерних для даного закладу освіти стійких структур, що реалізують цю діяльність і впливають на розвиток особистості.

Проблема психоемоційного розуміння та сприймання освітнього середовища має точки перетину з концепцією середовища як місця людського існування К. Норберга-Шульца. Ця концепція має зв'язок з філософським вченням видатного представника філософії екзистенціалізму М. Хайдеггера. Вищезазначена концепція тлумачення взаємодії людини із

середовищем базується на реакції особистості на ситуацію, як продукт розвитку взаємодії індивіда з його оточенням [1].

Для сприйняття середовища, в тому числі і освітнього, характерний надсумарний ефект, що полягає в тому, що середовище не має певних, твердо фіксованих рамок у часі та просторі; середовище впливає на всі почуття, і інформацію про середовище ми отримуємо з поєднання даних всіх органів; середовище дає не тільки головну, але і периферійну інформацію і містить завжди більше інформації, ніж ми здатні свідомо зареєструвати і зрозуміти; середовище сприймається в тісному зв'язку з практичною діяльністю; сприйняття пов'язане з дією і навпаки; будь-яке середовище поряд з фізичними та хімічними особливостями володіє психологічними і символічними значеннями; навколишнє середовище впливає як єдине ціле [14].

Освітнє середовище – відносно нова категорія, що почала використовуватися педагогами і психологами в кінці ХХ-на початку ХХІ ст. Вчені зазначають, що його сутність та структура не є остаточно визначеними і постійними, але слід відзначити, що і без єдиних і чітких дефініцій більшість фахівців використовують поняття освітнього середовища для цілісного (наднаочного, надпрограмного, особистісного) опису специфічних особливостей конкретного закладу. У такому розумінні сама проблема освітнього середовища зовсім не нова.

У сучасних дослідженнях стверджується думка, що до реформ останніх років система шкільної освіти в Україні була системою із строго заданими завданнями і шляхами їх вирішення. майже всі заклади освіти працювали за єдиними програмами і підручниками. Однак, варто зазначити, що і в цих умовах різні школи суттєво відрізнялися за методами та засобами організації діяльності, за пріоритетами дидактичних форм роботи, ефективністю виховних впливів, стилем взаємостосунків між педагогами, батьками та школярами, іншими ознаками внутрішнього розпорядку.

На сьогоднішній день ситуація в системі загальної середньої освіти суттєво змінилася. Дослідження і аналіз практики роботи шкіл свідчить, що демократичність у сфері початкової і середньої освіти проявляється різними способами: авторськими програмами і підручниками, рівневою диференціацією навчального змісту і диференціацією дітей за здібностями, інноваційними педагогічними технологіями, індивідуальними і груповими формами організації процесу навчання. Отже, заклади освіти отримали можливість реалізувати право на свободу і автономність, при цьому зростає і різноманітність внутрішніх задач, які змогла ставити перед собою і вирішувати засобами кожна конкретна школа. Відповідно до цього зазнало змін і соціальне замовлення – одержало офіційне визнання завдання розвитку дитини як основного результату і основної цінності освітніх впливів.

Освітнє середовище – це система впливів та умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні [38]. Середовище є зовнішнім простором, що оточує об'єкт дослідження, має системно організовані складові та створює умови для існування його у просторі, вступаючи з ним у взаємодію. Освітній простір – це поле, де здійснюється взаємодія освітніх середовищ [31]. Е. Скибицький і О. Артющук розглядають освітній простір, як поле потенційних можливостей, що дозволяє особистості задовольнити свої освітні потреби, вибрати в ньому індивідуальний маршрут для здобуття освіти на різних стадіях свого розвитку. В узагальненому вигляді під терміном «освітній простір» науковці розуміють безліч об'єктів, між якими встановлені відносини. Освітній простір організовано як сукупність освітніх систем, причому кожній з них відводиться певне місце, обумовлене складовими і функціями самої освітньої системи та іншими факторами.

Останні роки поняття «освітнє середовище» постійно перебуває у полі інтересів наукових досліджень. У тому чи іншому тлумаченні поняття виділяють одну або декілька істотних, з точки зору вчених, ознак освітнього

середовища. С. Гонтаровська розкриває поняття «освітнє середовище» у контексті особистісно-орієнтованої освіти як характеристику зовнішнього змісту освіти, що містить у собі умови розвитку особистості [17].

В. Мелешко під освітнім середовищем розуміє сукупність установлених в освітньому процесі організаційно-педагогічних умов і факторів, а також міжособистісних відносин, що впливають на формування особистості із заданими якостями [34, с. 63]. Науковці визначили, що освітнє середовище становить сукупність матеріальних, просторово-предметних факторів, соціальних компонентів і міжособистісних відносин. Усі ці фактори взаємопов'язані, доповнюють, збагачують один одного та впливають на кожного суб'єкта освітнього середовища, тому під освітнім середовищем вони розуміють функціонування конкретної установи освіти.

С. Белова та І. Захарова визначають поняття «освітнє середовище» як складну систему, що акумулює інтелектуальні, культурні, програмно-методичні, організаційні та технічні ресурси і забезпечує формування особистості в її різноманітних проявах. При цьому управління освітнім середовищем опосередковане цільовими установками суспільства і суб'єктів освітнього процесу [7, с. 12].

С. Роціна, спираючись на загальновизнану структуру освітнього середовища, яка складається з просторово-предметного, соціального й організаційно-технологічного блоків [49, с. 281] досліджувала основні характеристики освітніх середовищ закладів освіти нового типу за такими параметрами: внутрішній простір освітнього закладу; психологічний мікроклімат; засоби, за допомогою яких школа досягає розвивального ефекту; потенціал освітнього закладу; результати впливу освітнього середовища на особистісний розвиток дитини. У результаті дослідження виявлено значну перевагу шкіл із «дитиноцентрованим» освітнім середовищем за рівнем інтелектуального розвитку дітей цих шкіл. До основних засобів, за допомогою яких вплив освітнього середовища зазначених закладів освіти досягає розвивального ефекту, зараховано

особливості організації освітнього процесу та спрямованість освітніх технологій. Провідними особливостями освітнього процесу визнано такі:

-предметно-змістовне наповнення – зміст освіти (авторські навчальні плани), способи взаємодії «учень – педагог» (партнерство, співпраця, взаємонавчання, інтеракція), дидактичні засоби і прийоми (ігри, проекти тощо);

-структура й організація – розподіл робочого часу і відпочинку (наприклад, наявність контрольних сесій, днів для консультацій), поєднання різних форм роботи учнів (зокрема під час виконання проектів);

-мотивація діяльності – способи стимулювання досягнень (запровадження рейтингової системи, відповідно до якої здійснюється преміювання) [49].

Хоча уроки в такому освітньому середовищі є значно більш «пізнавально напруженими», емоційний стан і комфортність самовідчуття учнів на них значно вищі.

Г. Ковальов виділяє такі структурні компоненти освітнього середовища:

1) фізичне оточення – шкільне приміщення, його дизайн, розмір та просторова структура навчальних помешкань, умови для переміщення і розміщення учнів;

2) людський фактор – добір учнів, наповнення класів та його вплив на соціальну поведінку учнів, особливості й успішність учнів, етнічні особливості, якість підготовки вчителів, статево-вікова структура шкільного контингенту;

3) програма навчання – новаторський характер змісту програм навчання, технології навчання, стиль та методи навчання, форми навчальної діяльності, характер контролю.

К. Крутій вважає, що змістовні характеристики освітнього середовища школи визначаються тими внутрішніми завданнями, які вона ставить перед собою. Комплексом та ієрархією цих завдань визначають зовнішні (доступні

спостереженню і фіксації) характеристики освітнього середовища. До них належать й інші критерії, які умовно можна поділити на такі: змістові (рівень і якість культурного змісту), процесуальні (стиль спілкування, рівень активності), результативні (розвивальний ефект) [31, с. 42].

Я. Фруктова, розглядаючи проблему проектування сучасного освітнього середовища у шкільній практиці, виділяє такі принципи цього процесу:

- науковість (відповідність змісту навчання сучасному стану розвитку науки, відкриття учнями таємниць наукових досліджень);
- інтегративність (встановлення чітких внутрішньо- та міжпредметних зв'язків);
- диференціація навчання (передбачення можливості здобуття учнями різнорівневих знань, вмінь і навичок, вибору профілю навчання, напрямів додаткової освіти, форм реалізації особистісного потенціалу);
- індивідуалізація навчання (врахування освітніх потреб учнів, їх здібностей, пізнавальних і професійних інтересів, темпів розвитку, темпераменту тощо);
- практична цінність змісту освіти (забезпечення опанування учнями знаннями, вміннями та навичками, необхідними для розв'язання як побутових проблем, так і свідомого вибору та здійснення майбутньої професійної діяльності);
- цілісність (взаємоузгодженість етапів і форм навчання, взаємодоповнюваність урочної, позаурочної та позакласної навчальної діяльності учнів) [55, с. 72-73].

Реалізація цих принципів повинна здійснюватись як під час відбору змісту освіти, так і під час вибору технологій його реалізації.

Вивчаючи проблему освітнього середовища, сучасні дослідники часто наголошують, що воно повинно бути безпечним. Трактують це поняття як стан середовища, яке характеризується безпечними умовами навчання і праці, комфортною міжособистісною взаємодією, що сприяє емоційному

благополуччю учнів, педагогів і батьків, де відсутні будь-які прояви насильства та є достатні ресурси для їх запобігання, а також дотримано норм і правил фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу.

Створення такого середовища передбачає систематичне і постійне реагування на нові умови, пошук можливостей для реалізації принципів, визначених «Кодексом безпечного освітнього середовища», серед яких:

- принцип домінування життя людини як головної цінності;
- принцип регіональної специфіки;
- принцип комплексності оцінки небезпек (ризиків);
- принцип максимальної ефективності управління системою заходів і педагогічних умов, спрямованих на забезпечення безпеки освітнього середовища [48].

Значна увага у сучасних дослідженнях приділяється вивченню розвивального освітнього середовища, до основних характеристик якого А. Цимбалару зараховує змістовну насиченість, варіативність можливостей та інтенсивність взаємодії [57, с. 142]. У процесі взаємодії з освітнім середовищем учень набуває життєвих компетентностей, опановує способи виконання діяльності, отримує необхідний досвід.

На думку С. Русової, заклад освіти у своїй діяльності повинен керуватися основною метою, яка полягає наданні можливості школярам проявити власні творчі сили і здібності. У своїх працях К. Приходченко, досліджуючи проблему моделювання закладу життєвої самотворчості, серед основних компонентів освітнього середовища такого закладу визначає можливість учня самостійно обирати обсяг і рівень того соціального досвіду, який закладено у навчання, залежно від його потреб, здібностей і нахилів. Такий підхід до планування освітнього процесу допомагає відійти від репродуктивного засвоєння знань, де учень є лише об'єктом освітнього процесу і включити його до активної творчої діяльності» [47, с. 68]. Дослідниця зазначає, що моделюючи освітнє середовище потрібно

враховувати, що необхідно навчити учнів учитися все життя, закласти підвалини креативного мислення, активної самостійної творчої роботи і на цій основі поступового переходу до самоосвітнього навчання, за якого відбувається самовдосконалення та самовираження, формування особистості з гнучким розумом, розвинутими потребами до подальшого пізнання та самостійних дій, певними навичками та творчими здібностями [47, с. 69].

До пріоритетних критеріїв освітнього процесу закладу життєвої самотворчості К. Приходченко відносить такі:

1. оптимістична віра в дитину;
2. співробітництво, співпраця, майстерність спілкування, співтворчість учителя і учня;
3. пріоритет позитивного стимулювання;
4. індивідуально-особистісний підхід;
5. модернізація надпредметної діяльності;
6. оптимізація процесу навчання;
7. узгодженість процесу навчання, позакласної та позашкільної роботи;
8. створення ситуації вільного вибору освітнього завдання;
9. управління психологічним змістом творчого процесу;
10. формування навичок самостійно працювати з літературою;
11. індивідуальна робота з урахуванням можливостей учнів;
12. цілеспрямована діяльність з обдарованою молоддю;
13. творчий розвиток та саморозвиток, самовдосконалення і самореалізація, через позитивне самостимулювання, формування поведінкового компонента самосвідомості [47, с. 78-79].

У дослідженнях сучасного вченого І. Бежа обґрунтовується необхідність ціннісного освітнього процесу. У працях І. Зязюна, О. Савченко, О. Сухомлинської відстоюється думка, що за сучасних умов підвалинами освітньої системи і взагалі методології педагогіки повинні стати гуманістичні цінності. Аналогічну думку висловлює В. Гриньова, зробивши висновок, що

організація освітнього процесу на підґрунті певних цінностей є головним напрямком у формуванні особистості, її духовного світу і духовної культури взагалі. В. Панов у дослідженні освітнього середовища звертає основну увагу на «технологічний» рівень його реалізації і оцінки.

Найчастіше використовують такі критерії аналізу освітнього середовища:

- а) демократичність – авторитарність відносин,
- б) активність – пасивність учнів,
- в) творчий – репродуктивний характер передачі знань,
- г) вузькість – багатство культурного змісту.

Розроблення теоретичних засад створення освітнього середовища як фактора розвитку особистості школяра зумовлює необхідність застосування методу класифікації освітніх середовищ для встановлення їхньої типології. За основу типологізації освітніх середовищ взято зміст категорії «освіта» як цілеспрямований педагогічний вплив на формування особистості через процеси виховання і навчання.

Основні типи освітнього середовища:

1. Догматичне освітнє середовище – сприяє розвитку пасивності та залежності дитини;
2. Кар'єрне освітнє середовище – сприяє розвитку активності та залежності дитини;
3. Безтурботне освітнє середовище – сприяє вільному розвитку і зумовлює пасивну життєву позицію дитини;
4. Творче освітнє середовище – сприяє вільному розвитку активної дитини. У першу чергу це стосується авторського бачення форми організації навчального процесу, методів викладання основ наук [47, с. 55].

Оскільки освітнє середовище сучасного закладу освіти повинне бути розвивальним, основними його ознаками вважаються такі: індивідуально-орієнтована модель взаємодії між людьми, мета якої полягає у становленні дитини як особистості, забезпеченні психологічного захисту дитини; знання,

вміння і навички розглядаються не як мета, а як засіб освітнього розвитку особистості; засобами спілкування є розуміння, визнання і сприйняття особистості дитини, спроможність дорослого стати на позицію учня. Школяр не «перебуває» у середовищі, а переборює його, і «переростає» його, постійно змінюється, стає іншим щохвилини [8, с. 22].

У працях В. Лебедєвої, В. Орлова, В. Панова визначено такі психодидактичні аспекти розвивального освітнього середовища: у соціальному відношенні система освіти повинна мати варіативний і розвивальний характер; у дидактичному відношенні розвивальна освіта повинна мати гуманістичну, особистісно орієнтовану спрямованість; у психологічному відношенні розвивальна освіта повинна забезпечувати формування як в учня, так і в учителя здатності бути суб'єктом свого розвитку, причому в системі «учень – учитель» [31, с. 25].

Н. Гонтаровська, експериментально досліджуючи психолого-педагогічну модель розвивального освітнього середовища, серед пріоритетних завдань педагогічно керованого освітнього середовища називає:

- індивідуальні, притаманні кожній дитині способи оптимального розвитку її інтересів, здібностей та особистості загалом, її можливостей у саморозвитку (самовизначенні та самоорганізації);

- формування загального освітнього простору для організації активної діяльності, життєтворчості кожної дитини на основі конструктивного середовищного підходу (інтеграція різновікових інститутів соціалізації на період шкільного навчання, тобто створення освітнього конструктиву: дошкільний заклад – школа – позашкільний заклад – гімназія – університет);

- наявність технологічності, що передбачає паралельне використання в освітньому середовищі безлічі різноманітних освітніх та виховних технологій із метою реалізації поставленої мети і завдань;

- розвиток механізмів підтримки духовного, психічного та фізичного здоров'я дітей;

- практичну усвідомленість унікальності дитини, її самодостатності з боку всіх учасників освітнього процесу;

- доступність і рівні можливості здобуття учнями якісної освіти за умов варіативності змісту та форм навчання [17, с. 29-33].

Отже, відмінною рисою сучасної освіти є зміна мети навчання. На місце знань, які ототожнюються сьогодні з інформацією, вміннями і навичками прийдуть методи мислення, способи виникнення і застосування знань, техніки розуміння та рефлексії, прийоми і способи комунікації та дій. Мислення, розуміння, рефлексія та комунікація створюють діяльнісний матеріал, з якого вибудовуються одиниці культури й унікальності особистості

Принцип «збагаченого середовища» використовує В. Шаталов. Сам він сформулював цей принцип так: якщо покласти огірки в розсіл, то вони стануть солоними самі по собі. Отже, коли дитина навчається в збагаченому середовищі, то все, що треба, запам'ятається саме. Головне, тільки бути в цьому, займатися цим, спілкуватися на цю тему.

С. Подмазін як основні інтегральні критерії збагаченого освітнього середовища виділив такі: насиченість середовища сенсорними стимулами; насиченість різними видами діяльності; насиченість середовища можливостями для пізнавальної діяльності особистості, для естетичної діяльності особистості, для творчої діяльності особистості; ступінь свободи вибору особистістю різних видів діяльності; оптимальна організація діяльності; насиченість середовища взаємодією педагогів і учнів [41].

Отже, компетентнісно орієнтована освіта в початковій школі посилює результативний компонент. За такої умови змінюються всі складові педагогічного процесу – мета, зміст, система оцінювання, тип педагогічної взаємодії. Освітнє середовище має також зазнати інноваційних змін, які якнайкраще допоможуть дитині розкрити і розвинути свої індивідуальні особливості, сформувати ключові компетентності.

1.2. Сучасні вимоги до організації освітнього середовища у Новій українській школі

Провідні тенденції у сфері освіти за кордоном та в Україні пов'язані з ідеєю створення умов для розвитку особистості. Потреба в самореалізації – одна з провідних потреб особистості, що є внутрішнім стимулом людської діяльності. Першорядне значення має соціально-прогресивний тип самореалізації особистості, що виражається в прагненні самореалізувати себе як частини соціуму.

Створення освітнього середовища для розвитку особистості, здатної до такого типу самореалізації – основне завдання сучасної школи. Освітнє середовище – це сукупність об'єктивних зовнішніх умов, факторів, соціальних об'єктів, необхідних для успішного функціонування освіти. Поняття освітнього середовища можна розглядати з позицій суб'єкта та об'єкта навчальної діяльності, а саме:

- освітнє середовище (з позиції суб'єкта) – це система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні

- освітнє середовище (з позицій об'єкта) – це сукупність об'єктивних зовнішніх умов, факторів, соціальних об'єктів, необхідних для успішного функціонування освіти [11, с. 25].

Освітнє середовище складається з таких структурних компонентів: фізичне оточення, людський фактор, програма навчання. Розвиток особистості школяра ґрунтується на багатоканальній взаємодії всіх цих компонентів як суб'єктів освітнього середовища. Навіть поверхневий погляд на освітнє середовище переконує, що воно є неоднорідним й складним явищем соціального життя, яке має різні ознаки – суттєві й другорядні.

Розвиток особистості школяра в освітньому середовищі відповідно до нормативних документів здійснюється через організацію освітнього процесу закладу освіти. Доведено, що розвиток особистості школяра в освітньому середовищі регулюється через цілі і зміст навчання, які у своєму

взаємозв'язку є складною ієрархічно побудованою системою. Системоутворювальним фактором її виступають передусім вікові особливості дітей. Згідно із Законом України «Про загальну середню освіту» виокремлюють цілі навчання учнів початкової, основної і старшої школи. Відповідно, за критерієм віку школярів визначають такі типи освітніх середовищ: освітнє середовище початкової школи, освітнє середовище основної школи і освітнє середовище старшої школи.

Об'єднуючи суб'єктивний та об'єктивний погляд на «освітнє середовище», Н. Гонтаровська стверджує, що освітнє середовище – це сукупність природних, фізичних та соціальних об'єктів й суб'єктів, які впливають на формування учня, на його творчий, професійний та особистісний розвиток, сприяють становленню міжсуб'єктних взаємодій та особистісно орієнтованих педагогічних комунікацій в освітньому процесі, забезпечують умови комфортної життєдіяльності учня в закладі освіти та поза його межами. Це середовище складає поле впливів на дитину: педагогічних, виховних, освітніх, професійних, соціокультурних [17, с. 18].

Сучасна українська система освіти не вперше на шляху свого докорінного реформування та оптимізації. Високі технології, інтернет, глобалізація та безліч інших невідомих раніше явищ і процесів довколишньої дійсності ставлять нові вимоги і до системі освіти – галузі, яка найбільше та найшвидше має реагувати на подібні виклики. Концепцією Нової української школи та новим Законом України «Про освіту» визначено ключові засади глобальної реформи освітньої сфери. Зміни в усій системі розпочинаються саме з початкової ланки, і вчителі початкової школи першими починають реформаційні процеси, зокрема і щодо організації освітнього середовища [29].

Особливості, які характеризують процес створення сучасного освітнього середовища, зумовлені низкою аспектів, що визначені Концепцією Нової української школи:

- 1) чітко визначені чинники забезпечення якості початкової освіти:

- всі учні молодшого шкільного віку обов'язково мають бути охоплені навчанням;

- в освітньому процесі у 1–4-х класах повинно мати місце різнобічне застосування успіхів та досягнень дітей у дошкільний період;

- освітнє середовище учнів початкової школи повинно бути сучасним та ефективним;

- у своїй роботі вчителі початкових класів мають впроваджувати технології й методики особисто зорієнтованого, компетентнісного та інтегрованого навчання, виховання і розвитку учнів;

- методики та техніки навчання мають бути високотехнологічними;

- постійний моніторинг та психологічний супровід освітнього процесу в 1–4-х класах;

- відповідна підготовка педагогічних кадрів;

2) Нова українська школа визначає місію початкової освіти як:

- усебічний розвиток дитячої особистості відповідно до потреб її віку та психофізіологічних особливостей;

- формування у дитини загальнолюдських цінностей моралі, етики та культури;

- розвиток компетентностей та соціальних і життєвих навичок, що нададуть змогу дитині далі жити в соціумі та вчитися в основній школі;

3) у Новій українській школі визначено ключові складники її парадигми:

- новий зміст освіти, заснований на формуванні життєво та суспільно необхідних компетентностей дитини;

- покращена мотивація вчителя завдяки свободі його творчості та розвитку;

- виховання, яке наскрізно проходить через освітній процес;

- реальна автономія та самоуправління школи;

- педагогіка партнерства між учасниками освітнього простору школи;

- дитиноцентризм, або орієнтація на потреби учня;

- створення нової ефективної структури школи;
- рівний доступ усіх учнів до якісної початкової освіти;
- створення сучасного інформаційного освітнього середовища для дитини;

4) ключові принципи нового Державного стандарту початкової освіти:

- презумпція талановитості дитини – будь-яка дитина має право на здобуття початкової освіти без обмежень та утисків;

- цінність дитинства – визнане право дитини на навчання через гру та інші методи;

- радість пізнання – організація освітнього процесу через дослідницьку та проектну технологію так, щоб приносити радість дитині;

- розвиток особистості – формування самостійного та незалежного мислення учнів замість системи непотрібних знань;

- здоровий спосіб життя;

- безпека учнів;

5) поділ системи початкової освіти на цикли:

- I цикл (1–2-й класи) – організація освітнього процесу на інтегровано-предметній основі із переважанням ігрових методів;

- II цикл (3–4-й класи) – організація освітнього процесу на інтегровано-предметній основі [38; 39].

Освітнє середовище сучасного закладу освіти включає систему впливів та умов формування особистості, можливостей розвитку дітей, які містяться в соціальному та просторово-предметному оточенні. Навчання повинно бути максимально корисним для кожної дитини.

Плануючи організацію освітнього середовища в початкових класах, необхідно брати до уваги теорію розвитку дитини, описану в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних авторів (Е. Еріксон, Л. Виготський та ін.), які наголошували, що воно повинно відповідати розвивальним потребам дитини в соціокультурному контексті, сприяти вихованню в неї таких якостей: працьовитості, ініціативності, автономності, довіри, вміння вчитися, бажання

брати участь у виробленні спільних правил, розвиток і підтримка дружніх стосунків, співпраці, поваги до однолітків і вчителів, відповідальності та успішності.

Освітнє середовище для молодших школярів повинно бути безпечним місцем, де діти відчуватимуть себе захищеними, де відбувається більшість навчальних видів діяльності, має відображати філософію концепції Нової української школи та освітню програму. Воно створюється для дитини і заради дитини, місце, де дитина проявляє себе, розвивається, спілкується. У правильно створеному освітньому середовищі повинен бути баланс між навчальними видами діяльності, ініційованими вчителем, та видами особисто дитячої діяльності [38]. Можна стверджувати, що середовище в класі, де не видно дитячих робіт, робіт їхніх сімей, членів місцевої громади, не належить дітям. Таке середовище створюється лише вчителем для того, щоб викладати навчальну програму без врахування таких чинників, як інтереси і потреби дітей, їхні попередні знання та досвід. Лише вчитель здійснює контроль щодо того, як, де, і якими навчальними матеріалами будуть користуватися діти. У такому класі немає місця для творчості, досліджень, розвитку позитивної самооцінки дітей.

Усі діти заслуговують навчатися у такому середовищі, де забезпечуються їхні потреби – базові потреби, потреби у навчанні, додаткові потреби (для дітей з особливими освітніми потребами). У такому освітньому середовищі поєднуються різні навчальні види діяльності, які пропонує вчитель, та видами діяльності, які запропоновані школярами. У такому середовищі забезпечуються можливості учням робити індивідуальний вибір, можливості для розвитку нових та удосконалення наявних практичних навичок, отримання нових знань, розвитку свого позитивного ставлення до інших.

Провідна роль у створенні освітнього середовища належить педагогові, від його готовності до такої діяльності прямо залежить ефективність освітнього середовища як фактору розвитку особистості школяра. Освітнє

середовище разом зі зміною соціального оточення теж динамічно трансформується, тому педагоги спроможні його змінювати адекватно новим вимогам лише за умови власного професійного зростання [32, с. 73]

Педагогічно доцільною умовою створення освітнього середовища, що сприяє самореалізації кожного учня, визнано встановлення закладами освіти соціально-педагогічного партнерства з усіма зацікавленими у вихованні підростаючого покоління фізичними та юридичними особами. Соціально-педагогічне партнерство розглядається як окрема форма соціальної взаємодії закладу освіти з фізичними або юридичними особами та розгортається на засадах визначальної ролі освітнього закладу в реалізації його особистісно-розвивальних функцій. Таке партнерство включає в себе сім'ю, педагогів, адміністрацію освітнього закладу.

На рівні сім'ї це:

- створення стимулюючої духовної та морально-психологічної атмосфери;
- інтеграція зусиль зі школою;
- оволодіння необхідним обсягом психолого-педагогічних знань, умінь і навичок.

На рівні діяльності педагога:

- стимулювання інтелектуального і творчого пошуку, вміння бачити проблеми та шляхи їх розв'язання;
- пріоритет відносин співробітництва, співтворчості;
- модернізація форм, методів навчання та виховання.

На рівні діяльності адміністрації навчальних закладів:

- підбір педагогічних кадрів відповідного рівня, здатних сприяти творчій праці учнів, вивчення їх педагогічної майстерності;
- забезпечення умов для самостійної діяльності педагогів, підвищення їх загальнокультурного та професійного рівня [1].

Для того, щоб освітнє середовище сприяло самореалізації кожного учня, І. Романова вважає, що робота повинна бути спрямована на те, щоб

кожен учень міг: розвинути здібності критичного мислення й незалежного висловлювання; поповнити знання у сферах, які цікаві учневі й розкривають перед ним нові горизонти пізнання; розвивати спроможність приймати самостійні рішення; оволодівати необхідними навичками з базових та профільних предметів; навчити радіти навчанню й поважати освіту; розвинути свій емоційний інтелект; отримати необхідну індивідуальну педагогічну підтримку; розвинути самосвідомість кожного учня як самостійної особистості і як члена колективу; зберегти і зміцнити моральне, фізичне і психічне здоров'я вихованців; сприяти взаємоузгодженню зовнішніх потреб та внутрішніх мотивів до саморозвитку та самореалізації всіх учасників освітнього процесу [48, с. 495].

У Новій українській школі однією з нових форм організації спілкування учнів і педагогів є ранкові зустрічі (ранкове коло). Практика ранкових зустрічей – одна із форм організації освітнього процесу, яку можуть використовувати вихователі дитячих садочків і вчителі початкових класів у своїй щоденній діяльності. Відбувається ранкова зустріч на початку робочого дня, коли учні збираються, щоб привітатися один з одним, вислухати думки друзів про певне питання, обговорити важливі питання життя класу. Під час ранкової зустрічі діти можуть спільно виконувати завдання з навчальної програми, обговорювати свій розклад роботи й новини дня. У сучасній науково-методичній літературі зазначається, що ранкова зустріч закладає підґрунтя для інших змін, які потребують більшого досвіду; дає педагогам змогу відчувати успіх і прагнення опанувати складніші практики. Найважливіше, що вона формує ті цінності, які стають основою для створення відповідальної та дбайливої спільноти дітей. Цінності, які розвиваються під час ранкової зустрічі, не пов'язані з конкретними релігією, етнічною приналежністю, національністю чи діяльністю - вони є спільними. Ранкова зустріч – це квінтесенція того, якими ми хочемо бачити наші спільноти та наше суспільство [39].

Ранкові зустрічі сприяють об'єднанню спільноти класу. Піклування один про одного, відчуття емоційної безпеки, яка потрібна для того, щоб ділитись важливими ідеями та досвідом, готовність допомагати друзям – це саме ті якості, що відображають суть ранкової зустрічі. Ранкова зустріч – це зустріч на початку дня всієї групи дітей з педагогом. Сидячи в колі один проти одного, кожна дитина повинна щиро привітатися з однокласниками та педагогом, після чого впродовж короткого часу ділиться власним досвідом зі своїми товаришами, які з повагою слухають її, ставлять свої запитання та коментують їх.

Після цього вся група бере участь у короткій груповій вправі, спрямованій на розвиток академічних навичок, відчуття команди та єдності. Ранкова зустріч закінчується обміном щоденними новинами, які зазвичай готує педагог, щоб представити навчальні завдання цього дня.

Ранкова зустріч – це запланована, структурована зустріч, яка посідає важливе місце в повсякденному розкладі діяльності і групи, коли панує атмосфера піклування та відповідальності. Педагоги визнають особливу роль ранкової зустрічі в житті дітей і присвячують 20-25 хвилин на початку дня, щоб створити позитивну атмосферу у групі на весь день перебування дітей у початковій школі. Ранкова зустріч складається з чотирьох основних компонентів [39].

Першим етапом ранкової зустрічі є привітання, коли учні, зібравшись у коло разом з педагогом, вітаються один з одним. Така традиція забезпечує усвідомлення, що вони є важливими членами групи. Усі звертаються один до одного на ім'я, що допомагає створити атмосферу дружби та колективності. Привітання створює спокійний і сприятливий настрій для наступного елемента зустрічі – обміну інформацією.

Обмін інформацією – другий етап ранкової зустрічі. Школярі висловлюють свої думки, обмінюються ідеями та пропонують важливі для них теми для обговорення. Під час проведення цього етапу учні мають можливість дізнатися більше один про одного. Обмін інформацією допомагає

розвивати комунікативні навички, які дають змогу навчатись упевнено розмовляти і слухати. Кожна дитина може поставити запитання чи прокоментувати його, а дитина, яка повідомляє інформацію, відповідає на запитання та коментарі товаришів.

Групове заняття – третій компонент ранкової зустрічі, що розпочинається після спокійного періоду обміркування інформації. У групі створюється відчуття єдності, сприятлива емоційна атмосфера. Під час цього етапу діти співають пісні, грають у різноманітні ігри, долучаються до інших занять. Педагогам рекомендують добирати такі ігри та заняття, у яких відсутні елементи суперництва, які кооперативні за суттю, урахують індивідуальний рівень розвитку в учасників певних навичок. Такі групові заняття здебільшого пов'язані з навчальною програмою чи темою, яка в цей час вивчається у класі.

Завершуються ранкові зустрічі етапом щоденних новин. Зазвичай, цей компонент передбачає оголошення письмової об'яви, яка щодня вивішується на відповідному стенді чи дошці. Письмове оголошення налаштовує на те, що треба вивчати цього дня, а також дає можливість обміркувати події та навчання попередніх днів. Щоденні новини допомагають дітям тренувати навчальні навички, що сприяють розвитку математичних і мовленнєвих здібностей. Щоденні новини можуть містити різноманітні завдання (заповнення календаря, перегляд розкладу, виконання робіт, створення графіка погоди), що активізують початок індивідуальної роботи або діяльність у центрах активності. Такі заняття дають дітям змогу розвивати різноманітні соціальні та навчальні навички, поєднуючи соціальний, емоційний та інтелектуальний розвиток кожної дитини. Повторення позитивного досвіду сприяє розвитку доброти, емпатії та інклюзії, а також дає надзвичайні результати як у спільноті групи чи класу, так і поза їх межами. Педагоги відповідають за проведення ранкової зустрічі та моделювання демократичної поведінки [39].

Оточення (у приміщенні чи то поза його стінами) має бути гостинним, затишним і достатньо просторим для того, щоб у ньому могли зібратися всі учні класу. Запровадження ранкової зустрічі не потребує багато матеріалів. Для проведення ранкової зустрічі потрібні визначений час, місце, килим або інше покриття на підлозі, а також стенд або класна дошка.

Планування ранкової зустрічі проводиться так само, як і планування уроків. Планування всіх компонентів зустрічі має враховувати: інтереси й ідеї окремих дітей; інтереси й ідеї групи; навчальні теми; ідеї, що виникли; проблеми або занепокоєння, що витікають з відгуків або групових обговорень.

Педагог на свій розсуд може змінити рекомендовану послідовність компонентів (привітання, обмін інформацією, групове заняття, щоденні новини) відповідно до потреб кожного класу. Деякі педагоги закінчують ранкову зустріч груповим заняттям, оскільки воно створює відчуття спільноти, готує клас до роботи впродовж дня. Інші завершують ранкову зустріч щоденними новинами, оскільки це створює перехід до навчального матеріалу. Деякі проводять обмін інформацією окремо від ранкової зустрічі задля її скорочення або для підвищення уваги до цього компоненту. Педагоги можуть експериментувати й знаходити те, що найкраще підходить для їхнього класу. Задовольняючи потреби й інтереси класу, ранкова зустріч стає їхнім набуттям і відтак – набуває більшого сенсу для дітей, сприяє організації психологічно безпечного освітнього середовища.

У Новій українській школі реалізуються нові підходи до організації життєдіяльності в освітньому середовищі. Так, наприклад, у класі, в центрі якого інтереси та потреби учня, діти самостійно керують вчасною поведінкою і приймають рішення про способи взаємодії під керівництвом педагога. Учителі сприяють розвитку самоконтролю, дозволяючи дітям встановлювати основні принципи поведінки в класі, застосовуючи практику запровадження правил класу.

Правила класу – це позитивні висловлювання, що окреслюють принципи поведінки учнів у класі. Вони сприяють вирішенню етичних проблем, що можуть виникати в закладі освіти. Діти, дотримуючись принципів, які вони розробляють для класу, демонструють відповідальність і незалежність[39].

Коли на дітей покладається відповідальність за власний вибір і прийняття рішень, які впливають на клас, вони розуміють необхідність правил. Ці правила не є довільними або відірваними від дійсності. Вони спрямовують індивідуальні вчинки на досягнення користі для всієї спільноти. Подібно до законів, правила мають на меті гарантувати безпеку людей, захищати особисті права і свободи, а також керувати поведінкою. У них йдеться не про те, чого не потрібно робити, а про те, що необхідно робити.

Коли учні беруть участь у створенні правил, у них виникає почуття причетності до спільної справи. Вірогідніше, що діти виконуватимуть правила, які вони створили самі, аніж підкорюватимуться правилам, нав'язаними іншими. Після розроблення правил їх друкують на плакаті та розміщують на видному місці в класі, де учні можуть їх часто бачити. Важливо також час від часу переглядати правила - деякі з них можуть втратити свою актуальність, натомість може з'явитися потреба у створенні нових. Це дає можливість дітям зрозуміти, що правила, якими б хорошими вони не були, не є вічними й потребують перегляду і переоцінки [39].

Перед тим, як учні починають спільно створювати правила класу, учитель повинен запропонувати приклади коротких зрозумілих учням висловлювань, наприклад:

Уважно слухати інших

Пересуватися по класній кімнаті спокійно.

Педагоги також мають ініціювати висловлення дітьми своїх ідей. Коли учні будуть пропонувати свої ідеї стосовно правил, їх варто записувати на великому аркуші паперу, що дасть змогу обговорювати різні ідеї, оцінювати всі пропозиції й об'єднувати взаємопов'язані. Рекомендують ті правила,

сформульовані в негативному стилі «Не бігати», «Не перебивати інших» краще переформулювати в позитивні. Доопрацьований список треба прочитати вголос. Рішення щодо затвердження правил приймається всім класом.

Правила класу можна доповнювати, якщо виникають якісь проблеми. Наприклад, якщо діти перебивають один одного під час уроків, вчитель може організувати спеціальні збори або запланувати роботу з прийняття правил під час ранкової зустрічі. Здійснюючи відповідні заходи, педагог надає дітям можливість звернути увагу на конкретний прояв поведінки й створити правила, якими будуть керуватися діти.

Вирішення проблем психологічної безпеки в освітньому може також здійснюватися через програми з удосконалення міжособистісної взаємодії і навчання соціальним навичкам. Дефіцит соціальних навичок може бути зменшений методами опрацювання характеристик групи, міжособових проблем, і збільшенням мотивації ефективно справлятися з такими проблемами.

Серед важливих соціальних навичок, що містять пізнавальний, емоційний і поведінковий компоненти, можна виділити наступні:

- розуміння (оцінювання) ситуації,
- визнання і розуміння індивідуальних відмінностей людей, їх цінності,
- усвідомлення і уміння управляти емоціями,
- знання можливих варіантів рішення і вибір стратегії поведінки,
- формування умінь співробітництва,
- розвиток терпимості до інших людей,
- тренування навичок саморегуляції і самоконтролю [3].

Робота з учнями будується на використанні у викладанні нових підходів, які переносять акцент не на накопичення знань, а на формування технологій розумової праці учнів. Співпраця учителя і учнів, партнерство на

уроці, спільний процес пізнання і відкриттів, постійне створення ситуації успіху – ось складові самореалізації учня в освітньому середовищі.

Треба прагнути, щоб дитина не тільки володіла сумою знань зі шкільних предметів, але й усім досвідом демократичних відносин у суспільстві, навичками управління собою, своїм життям у колективі, вміли брати відповідальність за свою діяльність. Для цього вектор діяльності слід повертати на виховання готовності кожного учня до вирішення практичних завдань визначення свого місця в житті, успішного розвитку і реалізації своїх нахилів та інтересів.

Висновки до першого розділу

Входження України в європейський і світовий простір вимагає проведення модернізації системи освіти в контексті її відповідності сучасним потребам. Реформування сучасної системи освіти пов'язане з гуманізацією освітнього процесу та зумовлює необхідність формування учня як активного суб'єкта навчальної діяльності. Враховуючи те, що дитина більшу частину свого часу перебуває в освітньому закладі, можна стверджувати, що її соціокультурний розвиток відбувається з урахуванням специфіки шкільного середовища, яке впливає на найважливіші процеси індивідуалізації школяра, формування його особистості.

Перед сучасною школою стоїть завдання повноцінного розвитку особистості, який передбачає всебічне виявлення її потенціалу, здібностей, талантів; стимулювати до саморозвитку, підвищення пізнавальної активності та позитивної мотивації навчання. Акцент педагогічної та психологічної науки переноситься на особистісний чинник, забезпечення особистісно значущого навчання, виявлення та реалізацію здібностей людини. А тому важливим є не лише перебудова методів і форм роботи, а й принципів та підходів до організацій освітнього середовища закладів освіти.

Поняття «освітнє середовище» – одне з важливих серед психологічних і педагогічних понять, оскільки психологами виявлені значні можливості, які забезпечує дітям особистісно орієнтоване освітнє середовище: задоволення фізіологічних потреб; потреби в безпеці; потреби в засвоєнні групових норм і ідеалів; потреб в любові, пошані, визнанні, суспільному схваленні; потреби в праці, значущій діяльності; потреби в збереженні і підвищенні самооцінки: пізнавальної потреби в особливій галузі інтересів; потреби в естетичному оформленні навколишнього оточення; потреби в самостійному впорядкуванні індивідуальної картини світу; потреби в самоактуалізації особистості тощо.

Освітнє середовище – відносно нове поняття, що увійшло в тезаурус педагогіки та психології лише в останнє десятиліття. Його зміст не можна вважати однозначно визначеним і сталим, але слід відзначити, що і без єдиних і чітких дефініцій більшість фахівців використовують поняття освітнього середовища для цілісного (наднаочного, надпрограмного, особистісного) опису специфічних особливостей конкретного закладу освіти. І в такому розумінні сама проблема освітнього середовища зовсім не нова.

Оскільки освітнє середовище сучасного закладу освіти повинне бути розвивальним, основними його ознаками вважаються такі: індивідуально-орієнтована модель взаємодії між людьми, мета якої полягає у становленні дитини як особистості, забезпеченні психологічного захисту дитини; знання, вміння і навички розглядаються не як мета, а як засіб освітнього розвитку особистості; засобами спілкування є розуміння, визнання і сприйняття особистості дитини, спроможність дорослого стати на позицію учня.

Освітнє середовище для першокласників повинно бути безпечним місцем, де діти відчуватимуть себе захищеними, де відбувається більшість навчальних видів діяльності, має відображати філософію концепції Нової української школи та освітню програму. Воно створюється для дитини і заради дитини, місце, де дитина проявляє себе, розвивається, спілкується. У правильно створеному освітньому середовищі повинен бути баланс між

навчальними видами діяльності, ініційованими вчителем, та видами особисто дитячої діяльності.

Усі діти заслуговують навчатися у такому середовищі, де забезпечуються їхні потреби – базові потреби, потреби у навчанні, додаткові потреби (для дітей з особливими освітніми потребами). У такому освітньому середовищі є баланс між навчальними видами діяльності, ініційованими вчителем, та видами діяльності, ініційованими самими дітьми. Таке середовище забезпечує можливості дітям робити власний вибір, можливості для розвитку нових та удосконалення наявних практичних навичок, отримання нових знань, розвитку свого позитивного ставлення до інших.

Провідна роль у створенні освітнього середовища належить педагогові, від його готовності до такої діяльності прямо залежить ефективність освітнього середовища як фактору розвитку особистості школяра. Освітнє середовище разом зі зміною соціального оточення теж динамічно трансформується, тому педагоги спроможні його змінювати адекватно новим вимогам лише за умови власного професійного зростання.

Педагогічно доцільною умовою створення освітнього середовища, що сприяє самореалізації кожного учня, визнано встановлення закладами освіти соціально-педагогічного партнерства з усіма зацікавленими у вихованні підростаючого покоління фізичними та юридичними особами. Соціально-педагогічне партнерство розглядається як окрема форма соціальної взаємодії закладу освіти з фізичними або юридичними особами та розгортається на засадах визначальної ролі освітнього закладу в реалізації його особистісно-розвивальних функцій. Таке партнерство включає в себе сім'ю, педагогів, адміністрацію освітнього закладу.

Робота з учнями будується на використанні у освітньому процесі нових підходів, які переносять акцент не на накопичення знань, а на формування технологій розумової праці учнів. Співпраця учителя і учнів, партнерство на уроці, спільний процес пізнання і відкриттів, постійне створення ситуації успіху – ось складові самореалізації учня в освітньому середовищі.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У СУЧАСНІЙ ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

2.1. Роль учителя у формуванні освітнього середовища у сучасній початковій школі

Орієнтація освітнього процесу не тільки на засвоєння знань, але й на розвиток умінь, навичок та компетентностей самостійно навчатися, знаходити і аналізувати нову інформацію та використовувати отримані знання у власній практичній діяльності, приводить до зміни функцій та ролей всіх суб'єктів освітнього середовища, включаючи вчителя. Організація освітнього середовища забезпечується як на рівні держави, закладу освіти, так і на рівні педагогічних працівників з метою формування у них активної ролі у створенні безпечного освітнього середовища.

Для формування безпечного освітнього середовища на рівні закладу освіти, класу та відповідно до вимог нових соціокультурних умов, виникає необхідність в педагогах, які є не просто активними і компетентними у своїй справі, але й вирізняються своєю креативністю, володіють критичним мисленням, здатні засвоювати педагогічні інновації та генерувати нові ідеї стосовно підвищення ефективності функціонування освітнього середовища закладу освіти [57].

У процесі формування освітнього середовища Нової української школи вчитель повинен розуміти свою роль як моделі бажаної поведінки та ставлення до людей. Учителі початкової школи мають усвідомлювати відповідальність, яку вони несуть за своїх учнів, що передбачає такі обов'язки:

- Поважати кожну дитину.
- Вірити в успішність кожної дитини .

- Бути чесними і визнавати власні помилки .
- Вміти слухати й дотримуватися конфіденційності .
- Бути послідовними й справедливими.
- Мати високі очікування щодо кожного учня, у тому числі учнів з особливими освітніми потребами
- Цінувати особисті зусилля дітей .
- Організовувати стимулююче навчальне середовище.
- Постійно поновлювати свої знання про дитячий розвиток [40].

Якості, якими повинен володіти педагог, щоб створити обстановку психологічної безпеки для учнів і психологічної захищеності для себе, досліджуються сучасними вченими. Такий педагог повинен бути:

- конгруентним (тобто таким, яким він є насправді, щирим, відвертим у своїх стосунках з учнями),
- безумовно позитивно ставитись до дітей (відчувати теплі почуття до них, приймати дитину такою, якою вона є),
- емпатійним (розуміти поведінку учня, його реакції та дії з точки зору самого учня, його очима, своєрідне мистецтво бути іншим).

Психологічно безпечне освітнє середовище у школі може створити педагог, якому притаманні низка рис та якостей особистості, серед яких:

1. Сформована особистісно орієнтована професійна позиція.

У цій характеристиці концентруються головні показники професійної культури педагога, основні спонукальні сили його праці, стійка система ставлень до учнів, до себе, що визначають його поведінку, стиль діяльності. Низький рівень сформованості професійної позиції – джерело слабких результатів у діяльності вчителя, байдужості, формального підходу до педагогічного обов'язку. Особистісно орієнтована позиція педагога передбачає побудову освітнього процесу на засадах педагогіки успіху й оптимізму, створення атмосфери толерантності, активізацію та стимуляцію (фасилітацію) процесів усвідомленого учіння, педагогічну підтримку учнів у

процесі навчання, антистресовий менеджмент у школі, психотерапевтичну зорієнтованість усього педагогічного процесу.

2. Високий рівень комунікативної, соціально-психологічної компетентності, що передбачає обізнаність в галузі процесів спілкування, міжособистісних стосунків, можливості пізнання особистості учнів, а також уміння налагоджувати взаємовідносини між своїми учнями, формувати їх культуру спілкування, готовність до створення сприятливого психологічного клімату в учнівських колективах.

3. Високий рівень культури професійного здоров'я, яке позначається на результатах всієї навчально-виховної роботи, а також на здоров'ї учнів.

Стан професійного здоров'я впливає на учнів на всіх рівнях: емоційно - психологічному, біоенергетичному, інформаційному, виховному. Учитель з низьким рівнем професійного здоров'я не може забезпечити учневі необхідний рівень уваги, індивідуальний підхід, створити ситуацію успіху. Неблагополуччя психологічного здоров'я, деформації особистості вчителя, прояви синдрому емоційного вигорання, педагогічних криз безпосередньо впливають на емоційне благополуччя і здоров'я учнів [28].

4. Сформоване саногенне мислення, яке передбачає уміння концентрувати увагу на позитивних явищах життя, уміння прощати образи, не тримати гніву, відкритий для дружніх стосунків з учнями, колегами по роботі, уміння створити навколо себе ауру добра і доброзичливості. Такому вчителеві притаманні такі риси:

- високий рівень загального кругозору і внутрішньої культури;
- здатність до рефлексії на фоні глибокого внутрішнього спокою;
- високий рівень зосередженості і концентрації уваги на об'єктах роздумів;
- знання природи конкретних психічних станів, що дозволяє йому не ображатись на дитину, впоратися з розчаруванням у ситуації неуспіху, правильно зрозуміти емоційну реакцію учня (вину, сором, заздрість) і допомогти йому позбутися, звільнитися від таких станів;

- уміння вчасно виконувати акт зупинки мислення, переключати розум на позитивно забарвлені образи;
- відсутність звички очікувати неприємні ситуації, невдачі у майбутньому.

Саногенне мислення сприяє оздоровленню психіки педагога, зняттю внутрішньої напруги, негативних емоційних станів, усуненню застарілих образ, комплексів, внутрішніх конфліктів. Оздоровиться мислення педагога – оздоровиться і учень. Адже дитина вчиться думати, вловлюючи в словах дорослих зразки їх думки, їх судження, використовує ці зразки у власному досвіді [31].

5. Адекватна самооцінка, позитивна Я-концепція, оскільки атмосферу захищеності і комфорту може створити вчитель, у якого адекватна самооцінка, позитивне самостварення. Учителі із заниженою самооцінкою створюють досить негативну психологічну атмосферу на уроці. Вони схильні негативно реагувати на тих учнів, які їх недолюблюють; створювати труднощі для дітей, аби вони не могли розслабитися під час навчання; стимулювати дитину до навчання переважно на основі почуття провини за свої помилки; за можливості організувати навчальну діяльність на основі конкурентної боротьби учнів; заздалегідь вважати поведінку учнів на іспитах нечесною; прагнути будь-що встановити жорстку дисципліну.

Учителі з позитивною Я-концепцією вміють створити умови для самовираження і самоствердження своїх вихованців, сприяти їхній соціальній адаптації.

6. Сформований індивідуальний стиль педагогічного спілкування, що гармонізує особистість вчителя. Стиль спілкування педагога впливає на емоційний досвід школярів, на формування багатьох якостей їхньої особистості (альтруїзм, самостійність, об'єктивність, ініціативність тощо), на рівень пізнавальної активності, психологічний клімат в учнівському колективі.

Особистісно орієнтована педагогіка визнає, що існує пряма залежність між здоров'ям та емоційним комфортом дітей, вчителів і характером їхньої взаємодії. Результати досліджень свідчать, що у класах з авторитарним, суворим, недобррозичливим педагогом поточна захворюваність утричі вища, а кількість неврологічних розладів у два рази більша, ніж у класах зі спокійним, врівноваженим, чуйним педагогом (за інших рівних умов навчання) [34]. Важливими є організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії, демократичного стилю спілкування зі школярами, створення емоційно сприятливої атмосфери.

Цінність педагога полягає у здатності самореалізувати свою індивідуальність на високому рівні, збагатити систему виховних стосунків з дітьми своєю особистістю, у неповторності використання педагогічних засобів. Реалізація особистісного потенціалу вчителя під час його комунікативної взаємодії з учнями здійснюється через індивідуальний стиль педагогічного спілкування. Якщо такий стиль знайдено правильно, то педагогічний вплив стає адекватним особистості фахівця, викликає у нього стан емоційного комфорту, сприяє гармонізації стосунків з учнями, колегами по роботі тощо. Індивідуальний стиль дозволяє педагогу компенсувати окремі негативні прояви своїх типологічних властивостей і максимально використовувати їх переваги [24].

Над формуванням власного стилю педагогічної діяльності майбутні педагоги починають працювати, ще навчаючись в університеті. Розвиток індивідуальності педагога і її гармонізація завдяки індивідуальному стилю професійної діяльності є однією з педагогічних умов створення ефективного освітнього середовища у сучасній початковій школі.

2.2. Організація фізичного середовища у Новій українській школі

Важливою особливістю підготовки майбутніх педагогів до організації освітнього середовища сучасного закладу освіти є те, що студенти повинні оволодіти системними знаннями про специфіку та вимоги до фізичного і психологічно безпечного середовища, знати і вміти застосовувати інноваційні підходи до означеного виду професійної діяльності.

Реформування системи освіти зумовило підвищення інтересу до проблеми шкільного освітнього середовища. Окремі країни (Англія, Канада, США, Фінляндія тощо) реалізували низку аналітичних й інвестиційних програм із трансформації сучасного середовища в закладах освіти, що доводять вплив фізичного середовища на результати навчання здобувачів освіти, шкільну атмосферу, роботу всього закладу. Рушійними силами цього руху стали вимоги до системи освіти, зокрема: впровадження компетентнісного підходу та необхідність формування навичок XXI століття у здобувачів освіти; зростання уваги до методології навчання (перехід від традиційних уроків до роботи в групах, індивідуальних і колективних проєктів); інформатизація системи освіти. Серед педагогів оновився інтерес до параметрів освітнього середовища (колір, акустика, меблі), виникла необхідність підвищення ефективності архітектурних і дизайнерських рішень у проєктуванні закладів загальної середньої освіти.

Концепція Нової української школи спрямовує зусилля педагогів на формування нового освітнього середовища: безпечного, опанованого учнями, персоніфікованого [30]. Відповідно до наказу МОН № 283 від 23.03.2018 року «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації освітнього простору Нової української школи» особливістю сучасного закладу є «організація такого освітнього середовища, що сприятиме вільному розвитку творчої особистості дитини» [37].

Об'єднана міжнародна команда (архітектурні й дизайнерські компанії Cannon Design, VS Furniture, Bruce Mau Design) реалізувала проєкт, що досліджував вплив фізичного середовища на шкільну філософію. Результати

експерименту висвітлені у книзі Брюса Мау «Третій учитель», де експерти проголошують, що в шкільному середовищі є три відповідальних за викладання і навчання: перший – учитель, другий – здобувач освіти, третій – освітнє середовище. Грунтуючись на дослідженнях педагогіки, психології, архітектури, автори проекту пропонують розглядати освітнє середовище у якості «третього вчителя», що впливає на процес навчання дітей.

Для реалізації нового Державного стандарту початкової загальної освіти [23] необхідно змінити просторово-предметне оточення, програми та засоби навчання учнів початкової школи. Міністерством освіти і науки України розроблено низку необхідних документів, які забезпечують організацію освітнього середовища нової української школи:

- методичні рекомендації щодо використання коштів освітньої субвенції для придбання засобів навчання та навчального обладнання за напрямами, визначеними розпорядженням КМУ від 18.12.2017 № 929-р (затверджено наказом МОН від 19.01.2018 №58) [36];

- примірний перелік засобів навчання та обладнання навчального і загального призначення для кабінетів початкової школи (затверджено наказом МОН від 13.02.2018 №137) [46];

- методичні рекомендації щодо організації освітнього простору Нової української школи (затверджено наказом МОН від 23.03.2018 № 283) [37].

У Новій українській школі зростає частка проектної, командної та групової діяльності у педагогічному процесі, а тому відповідно урізноманітнюються варіанти організації навчального простору в класі. Крім класичних варіантів, використовуються новітні, наприклад, мобільні робочі місця, які легко трансформувати для групової роботи. Планування і дизайн освітнього простору школи спрямовуються на розвиток дитини та мотивацію її до навчання.

Освітній простір Нової української школи не обмежується питаннями ергономіки. Організація освітнього простору навчального кабінету потребує широкого використання нових ІТ-технологій, нових мультимедійних засобів

навчання, оновлення навчального обладнання, що здійснюється через такі осередки:

1. осередок навчально-пізнавальної діяльності з партами (столами) і стільцями;
2. змінні тематичні осередки, в яких розміщуються дошки/фліп-чарти/стенди для діаграм з ключовими ідеями та стратегіями, карти тощо;
3. осередок для гри, оснащений настільними іграми, інвентарем для рухливих ігор;
4. осередок художньо-творчої діяльності з поличками для зберігання приладдя та стендом для змінної виставки дитячих робіт;
5. куточок живої природи для проведення дослідів (пророщування зерна, спостереження та догляд за рослинами, акваріум);
6. осередок відпочинку з килимом для сидіння та гри, стільцями, кріслами- пуфами, подушками з м'яким покриттям;
7. дитяча класна бібліотечка;
8. осередок вчителя, оснащений столом, стільцем, комп'ютером, полицями/ящиками, шафами для зберігання дидактичного матеріалу тощо [39].

Враховуючи такі особливості освітнього середовища Нової української школи, необхідно обладнати школи меблями, що відповідають наступним вимогам: ергономічність, безпечність, форма та розміри, міцність, вага, колір, естетичність.

Вимога ергономічності визначається наявністю у кожному класі комплектів меблів для учнів (парта/стіл + стілець) не менше 2 ростових груп, заокруглені кути стільниць, спинок та сидінь.

Вимога безпечності полягає у тому, що меблі, засоби освітнього середовища зроблено з матеріалів, що дозволені чинним санітарним законодавством для використання у закладах освіти, виріб відповідає санітарно-гігієнічним вимогам, у ньому відсутні гострі кути, немає сторонніх

запахів, матова поверхня стільниці, стійкість конструкції, наявні пристроїв для запобігання пошкодженню та забрудненню підлоги.

Висунуто вимоги до форм та розмірів. Так, наприклад, стільниця парти має бути у формі трапеції, трикутника або інша, яка забезпечить швидку трансформацію в різні фігури для групової роботи (по 3 учні, по 4 учні, по 5 учнів). Учнівські столи мають бути одномісні, стільниця повинна мати виріз з боку, ближнього до учня, мають бути відповідні розміру ростової групи, із можливістю компактно штабелювати [39].

Вимога міцності полягає у тому, що у меблів стійкість до миючих та дезінфекційних засобів, дозволених для використання, а гарантійний термін складає не менше 24 місяців, вандалостійкість. Вимоги щодо ваги: не важче 10 кг для стола і 4 кг для стільця та 10 кг – для парти (для забезпечення мобільності – можливості швидкого переставляння). Кольори повинні бути неяскраві світлі теплі відтінки жовтого, зеленого, блакитного, бежевого кольорів.

До освітнього середовища висувається вимога естетичності: привабливий вигляд, сучасний дизайн, відповідність стилю загального облаштування приміщення. Простір має бути не тільки красивим, а й зручним. Цікавою є пропозиція зарубіжних учених дослідити рух дітей у класі. Для цього залучається експерт, який під час уроку малює різними кольорами потоки пересування дітей і вчителя в класній кімнаті. Отриманий малюнок допомагає визначити найбільш задіяні частини класної кімнати, правильно розмістити інвентар, підтримати організований рух у класі.

Для впорядкування руху в школі можна використати малюнок на підлозі. Лінії різного кольору і конфігурації спрямують потоки дітей, допоможуть управляти порядком у школі, послужать орієнтиром для дітей із особливими потребами. Намальовані на підлозі ігри забезпечать цікавий і змістовий відпочинок під час перерв. Сучасні меблі дають можливість учням не тільки сидіти, а й качатися, обертатися, стрибати. Це знімає напруження м'язів учнів, забезпечує кращу концентрацію уваги протягом дня. Навіть зі

старими столами-партами можна створити нове середовище, для цього вчителю треба навчитися моделювати простір класу під тип уроку, потреби дітей. Парти можна ставити за кластерами, колом, буквою «П», амфітеатром тощо, що дозволить використовувати різні формати утворення груп, проведення різних типів уроків, ураховуючи різні стилі навчання дітей.

Освітній простір організовується таким чином, щоб учитель міг спостерігати за діяльністю дітей в усіх осередках, діти мали можливість безпечно переміщуватися і мати місце для зберігання особистих речей.

Ефективна індивідуалізація освітнього процесу може бути досягнута через організацію навчальних центрів / осередків, які відображають навчальні потреби й інтереси дітей.

Організація навчальних центрів здійснюється для забезпечення дослідницької діяльності дітей, для формування самостійності, для організації роботи дітей в парах, у малих групах, а також індивідуально. У навчальних центрах можна проводити різні види навчальної діяльності, тому вони мають містити різні навчальні матеріали [40, с. 47].

Вчителі очікують, що більшість дітей, які прийшли у перші класи Нової української школи, відвідували дошкільні заклади освіти і звикли до роботи у центрах діяльності – мистецькому центрі, центрі гри з кубиками, центрі гри з піском і водою тощо. У початковій школі більше уваги приділяється власне навчально-дослідницькій діяльності – розвитку базових навичок з читання, математики та ін., утім, логічним і доцільним є продовження організації діяльності дітей з навчальними матеріалами у так званих навчальних центрах (навчальних осередках).

Відмінним в організації навчальних центрів у першому класі є небов'язковість їхнього фізичного розмежування, а організація навчальних матеріалів, які, як і в дошкільному закладі, мають бути певним чином організовані, позначені і саме головне – доступні для дітей.

Важливими навчальними центрами для першого класу є такі: центр читання і письма, центр природознавства, математичний і мистецький центри.

Проект Нова українська школа пропонує певні необхідні навчальні матеріали для кожного класу. Крім того, деякі навчальні матеріали можна поступово впроваджувати в практику роботи класу впродовж навчального року, що пов'язано з вивченням нових тем.

У центрі/осередку читання і письма мають знаходитися книги, карти, глобус, плакати, вірші, написані на великих аркушах паперу, письмове приладдя (олівці, маркери, фломастери), папір, клей або скоч (липка стрічка), діркопробивач, мотузки, комп'ютер і навушники – для забезпечення можливості слухати і дивитися історії усім разом або окремим дітям [39].

У центрі/осередку природознавства можуть знаходитися камінці, мушлі, інші природні матеріали, магніти, збільшувальне скло, терези, довідкова література й журнали з природознавства, кімнатні рослини. Додатково у цьому осередку додатково можна розмістити матеріали для вивчення конкретної теми (наприклад, якщо діти вивчають тему «Африканські савани», можна додати картинки із зображенням тварин, які мешкають у саванах, книжки про савани тощо), акваріум з рибками. Діти можуть спостерігати за ними, годувати їх. Також можна розмістити мікроскоп [39].

У мистецькому центрі (центр/осередок малювання) можна розмістити фарби й пензлі, глину (пластилін), старі журнали, папір, приладдя для письма й малювання, мольберт. У цьому центрі (центр/осередок малювання) доцільно мати матеріали для лічби (пластикові іграшки, кубики різних розмірів, фабричні або саморобні предмети для лічби), пазли, доміно, лінійки, терези, інші засоби для вимірювання, ігри. Матеріали для вивчення конкретної теми (наприклад, якщо діти вивчають тему «Світові океани», можна додати журнали з ілюстраціями океанів, пісок, мушлі, сіль та інші предмети, які можна знайти на березі океану – з них діти залюбки робитимуть різні

мистецькі роботи, а також губки, пензлі та пляшечки-бризгалки для малювання, репродукції відомих картин.

На початку навчального року важливо познайомити дітей з кожним навчальним центром. Для цього слід зібрати дітей біля освітнього центру і показати їм, як використовуються різні матеріали. Під час знайомства слід записувати дитячі коментарі щодо використання матеріалів на фліп-чарті, який можна прикріпити біля назви освітнього центру.

Коли діти будуть добре орієнтуватися у розміщенні відповідних навчальних матеріалів, учитель може додавати поступово нові навчальні матеріали до наявних навчальних центрів [40].

У центрі осередок читання і письма можна помістити матеріали для вивчення конкретної теми (наприклад, якщо діти вивчають тему «Схованки», можна зробити книжки у формі будинків, печер, або інших «схованок», які діти можуть використовувати для написання власних історій), книжки, диски, лінійки та указки для вказування на слова у книжках і таблицях, великі подушки (розглядати книжки індивідуально), готові або саморобні ігри для читання, додаткове письмове приладдя для письма (крейда, фарби, пензлі, ручки тощо), степлери, словники, картки зі словами [45].

Дітей необхідно вчити правилам поведження з предметами та навчальними матеріалами, які знаходяться у класі. Плануючи освітнє середовище, важливо, аби вчитель показав дітям способи використання тих чи інших матеріалів. Необхідно пам'ятати, що діти можуть не знати усі матеріали, які знаходяться у класі.

Учитель має представити усі предмети – олівці, фломастери, фарби, книжки тощо – поступово та методично, після чого обговорити місце зберігання цих речей. Наприклад, після того, як вчитель показав клей і його використання, діти можуть обговорити, де краще його зберігати – в центрі читання і письма чи у мистецькому центрі.

Обидві думки є доречними, але діти мають спільно прийняти рішення щодо місця зберігання. Така участь у дискусії створює можливості для учнів

вчитися висловлювати свою думку та обґрунтовувати її, слухати думки інших дітей, приймати спільні рішення.

Для кращої орієнтації у розміщенні навчальних матеріалів, для кожних з них потрібно мали зображення (малюнок чи фотографію) з назвою предмета. Варто прикріпити це зображення як на полицю, так і на коробку, де вони зберігаються (наприклад коробка з ножицями, фломастерами тощо. Навіть якщо діти ще не вміють читати, вони будуть асоціювати відповідні зображення із словами і, таким чином, це сприятиме техніці навчання читання цілими словами [39].

У додатку А представлено форму оцінки середовища класу за стандартами Нової української школи. Ми проаналізували фізичне освітнє середовище у початкових класах Рівненської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №13 Рівненської міської ради та РАЛ «Престиж» імені Лілії Котовської. Результати наших спостережень та аналізу дають підстави стверджувати, що у досліджуваних класних кімнатах організовано необхідні навчальні осередки, які забезпечені відповідними дидактичними матеріалами та засобами навчання. Зокрема, у всіх класах на стінах розміщені імена та прізвища дітей, їхні фотографії, у двох класах – дні народжень учнів. У двох класах є також фотографії сімей та малюнки дітей на тему «Моя сім'я». У всіх класах наявні наочні матеріали: куточки зі словами, зображення геометричних фігур, абетка, календар, перелік правил класу, державні символи України тощо. Окремо розміщені роботи учнів: малюнки, вироби з паперу та пластиліну, розмальовки і т. ін.

Взявши за основу форму оцінки середовища класу (див. додаток А), ми порівняли оснащення класної кімнати 1 класу та 4 класу. Результати аналізу дозволяють стверджувати, що освітнє середовище Нової української школи більше наповнене творами дітей, корисною та цікавою інформацією, яка розміщена на рівні очей дитини молодшого шкільного віку. Порівняльний аналіз представлено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Оцінка фізичного середовища 1 і 4 класів

Чи є це на стінах класу	1 клас	4 клас
Слова, написані дітьми або вчителем (стіна слів)	+	-
Імена та прізвища дітей, які всі можуть легко бачити	+	+
Зображення дітей (фотографії, автопортрети)	+	+
Зображення сімей дітей	+	-
Наочні матеріали (абетка, календар, зображення геометричних фігур тощо)	+	+
Художні твори вчителя	+	-
Роботи дітей (малюнки, розмальовки, вироби з паперу, пластиліну тощо)	+	+
Назви тем, які розглядаються	+	-
Інформація для батьків	+	-

Опитування учителів почтаокові школи дозволяє стверджувати, що суттєвим недоліком у організації фізичного освітнього середовища є недостатня площа класних приміщень, а позитивні риси – це застосування нових засобів навчання. Зокрема, наявна достатня кількість наборів «LEGO» («шість цеглинок»). Вчителі наголошують, що це практичний інструмент та дієвий засіб, який дає змогу формувати ключові компетентності школярів. Відомо, що мислення дитини відрізняється від дорослого. В дитинстві переважає предметно-дієве мислення – вирішення завдання здійснюється шляхом реального маніпулювання предметами, випробуванням властивостей об'єктів. Дитина порівнює предмети, накладаючи один на інший або приставляючи один до іншого; вона аналізує, ламаючи по частинах свою іграшку; синтезує, складаючи з кубиків або паличок «будинок»; вона класифікує та узагальнює, розкладаючи за кольорами. Дитина не ставить

перед собою мети і не планує своїх дій, вона мислить діючи. Предметно-дійове мислення виявляється вкрай необхідним, коли заздалегідь неможливо повністю передбачити результати яких-небудь дій (робота випробувача, конструктора). Потім у дитини розвивається наочно-образне мислення, пов'язане з оперуванням образами, коли людина, вирішуючи завдання, аналізує, порівнює, узагальнює різні образи, уявлення про явища і предмети. Пізнаючи об'єкт, дитині зовсім не обов'язково торкатися його руками, але їй необхідно чітко сприймати і наочно уявляти цей об'єкт. Конструктор LEGO допомагає розвивати саме ці типи мислення [39].

За допомогою конструктора LEGO вирішуються завдання освітньої діяльності початкової школи за наступними напрямками.

- 1) розвиток дрібної моторики рук, стимулюючи в майбутньому загальноомовленнєвий розвиток і розумові здібності;
- 2) навчання правильному і швидкому орієнтуванню в просторі;
- 3) ознайомлення з математичними поняттями, розв'язування математичних та логічних задач;
- 4) розширення уявлень про навколишній світ, архітектуру, транспорт, ландшафт;
- 5) розвиток уваги, пам'яті, творчого мислення;
- 6) формування навички діалогічного мовлення, розширення словникового запасу;
- 7) вміння працювати у групі, спілкуватися, бути толерантними один до одного;
- 8) створення атмосфери змагання.

Добре організована робота з конструктором LEGO має великий виховний потенціал: допомагає виробляти певні якості особистості – посидючість, терпіння, взаємоповагу, охайність. Все це разом узяте і дозволяє активізувати мислення, формувати стійкий інтерес до організованості [39].

Діапазон використання LEGO з точки зору конструктивно-ігрового значення для дітей досить широкий. Спостереження свідчать, що на уроках трудового навчання досить ефективним засобом активізації мислення служить конструювання за моделями, за схемами, кресленнями, планом, зразком, по пам'яті. Розвитку уяви сприяє конструювання за задумом, з певної теми, наприклад: «Місто», «Меблі», «Тварини», «Транспорт» тощо.

Дитина створює нові образи, спираючись на наявні уявлення про об'єкт, по ходу задуму уточнює і удосконалює конструкцію, тим самим виявляючи творчість. Конструктивна діяльність вимагає відносно високої зосередженості уваги у дітей. Перш ніж приступити до створення конструкції, необхідний точний розрахунок, продуманість, певна послідовність і точність в роботі. У процесі виконання конструкції в учнів розвивається вміння довести почату справу до кінця, контролювати свою діяльність і отримувати якісний результат, що є дуже важливим при навчанні в школі.

На уроках з математики LEGO використовується з метою ознайомлення з цифрами та числами, математичними діями, одиницями вимірювання різних величин, геометричних фігур, пропорцій, симетрії, площею, об'ємом; закріплення та розвитку навичок прямого і зворотного рахунку, порівняння чисел, знання складу числа, геометричних фігур; вміння орієнтуватися на площині, вміння класифікувати за ознаками (див. додаток Б). Конструктор можна використовувати як умовну мірку при порівнянні предметів по довжині, ширині, масі («Знайди відсутню фігуру», «Різнокольорові доріжки», «Продовж числовий ряд», «Де більше?» тощо) [39].

За допомогою цеглинок і плат можна проводити графічні диктанти, використовуючи цеглинки як одного кольору, так і різних. Наприклад: у лівому нижньому кутку поклади одну зелену цеглинку, вгору від першої поклади чотири таких же, праворуч, від останньої – 2 червоні. Від останньої поклади 1 таку ж. Під час перевірки діти демонструють роботи, аналізують

фігури. Учням дуже подобається «будувати» математичні диктанти. Наприклад: 1 поверх – 4 цеглинки, 2 поверх на 1 цеглинку менше. Отже, використання LEGO - підтримки на уроках математики у Нової української школи дозволяє вчителю показати, як утворюються числа, порівнювати їх; знайомити з арифметичними діями та сприяти формуванню обчислювальних навичок; познайомити зі складом числа і закріпити його; формувати і розвивати вміння складати і вирішувати завдання вивчених видів; розвивати логіку і мислення; розвивати пізнавальні процеси і комунікативні навички; розвивати дрібну моторику рук, орієнтування в просторі і в площині; виховувати акуратність, колективізм, взаємодопомогу, розвивати творчі здібності дитини тощо.

Застосування значної кількості сучасних засобів навчання вимагає ретельного планування та розміщення дидактичних матеріалів. Наповнюючи простір класу, варто продумати систему їхнього зберігання, ґрунтуючись на частоті використання. Предмети, що оточують дітей, мають відповідати їхньому росту і силі: легкі меблі, щоб їх можна було пересувати, доступні полиці шаф, щоб без допомоги дорослого можна було брати матеріали.[55] Освітнє середовище не може бути захаращеним, вільний простір потрібний дітям для свободи руху. Для підтримки порядку в класі доцільно використовувати контейнери з маркуванням. Їх легко ідентифікувати, зберігати, пересувати. Така організація простору не тільки привчає до порядку, вона допомагає сформувати цілісність знань про предмети та об'єкти, що вивчаються, сприяє систематизації знань. Заповнюючи шафи, не варто виставляти всі матеріали одночасно, краще діяти за принципом постійно змінної виставки. Центри мають постійно поновлюватися матеріалами, що попередньо були презентовані учням. Педагоги рекомендують створювати центри, виходячи із можливостей школи, освітніх потреб дітей, змінюючи одні осередки іншими. Це зекономить місце в класі, зробить простір гнучким та адаптивним [40].

Концепція шкільного дизайну виділяє гнучкість у якості одного з параметрів середовища і важливого компонента персоналізованого навчання. Організація класу має підтримувати право дитини на вибір місця навчання, темпу, а вчителю допомагати створювати умови для швидкого реагування на потреби здобувачів освіти. Зазвичай такі класні кімнати є багатофункціональними: раціональне зонування, мобільні меблі, перегородки дають можливість кількох варіантів організації навчальної діяльності. Гнучкі простори дають можливість збиратися разом для співпраці і спільної творчості, вчать продуктивній взаємодії.

Таким чином, проектування освітнього середовища – це не те саме, що його декорування, прикрашання. Створюючи середовище, наповнюючи його, завжди варто думати про те, як це вплине на процес навчання. Важливо не перенасичувати середовище речами і створити баланс у використанні кольорів. За допомогою організації простору можна впливати на мотивацію учнів до навчання, формувати сприятливу атмосферу, забезпечувати потребу в дослідженні, задовольняти освітні потреби учнів.

2.3. Психологічна готовність майбутніх учителів початкової школи до організації освітнього середовища сучасного закладу освіти

Професія вчителя початкової школи вимагає від майбутнього спеціаліста не лише високого рівня володіння здобутими фаховими компетентностями, а й певних психологічних особливостей, які дозволять йому найбільш оптимально взаємодіяти з учнями. Адже ефективна педагогічна взаємодія між педагогом та учнями є запорукою не тільки успішності освітнього процесу, а й психологічного благополуччя як педагога, так і дітей. Серед необхідних педагогу початкової школи особистісних властивостей і якостей вчені називають наступні: емоційна стабільність, високий самоконтроль поведінки, щирість, доброта, сумління,

самодостатність, ініціативність, організованість, наполегливість, старанність, цілеспрямованість.

Однією з головних умов організації психологічно безпечного освітнього середовища є ефективна підготовка вчителя до педагогічної діяльності, спрямована на формування психологічної готовності педагога до взаємодії з дітьми. Тому одним з критеріїв оцінки ефективності підготовки вчителя початкових класів є його психологічна готовність до професійної діяльності. Актуальність даного питання пояснює поширення його досліджень в психолого-педагогічних джерелах. Поява в психології поняття «готовність» була зумовлена необхідністю визначення можливостей особистості до виконання тієї чи іншої діяльності.

Теоретичний аналіз літератури дав змогу виокремити два напрями досліджень готовності до діяльності: професійна діяльність і навчальна діяльність. У контексті останнього напрямку важливим є формування готовності майбутніх педагогів до професійної діяльності [12]. Готовність до того чи іншого виду діяльності – це цілеспрямоване вираження особистості, що передбачає її переконання, погляди, відносини, мотиви, відчуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, навички, вміння, установки, налаштованість на певну поведінку. Така готовність досягається в ході морально-політичної, психологічної, професійної і фізичної підготовки, є результатом усебічного розвитку особистості з урахуванням вимог, що обумовлені особливостями певної діяльності, професії.

За твердженням К. Дурай-Новакової, готовність до професійної діяльності є усвідомленням високої ролі соціальної відповідальності, прагненням активно виконувати професійне завдання, настанову на реалізацію знань, умінь та якостей особистості. При цьому психологічна готовність майбутнього педагога розглядається науковцем як уже сформований активно діяльнісний стан його особистості, що забезпечує швидку адаптацію, ефективну реалізацію та використання у процесі практичної роботи отриманих у ЗВО знань, умінь, навичок.

Психологічна готовність до професійної діяльності визначається за різними ознаками: як установка (настанова), наявність здібностей, інтегрована якість особистості тощо. Зокрема, М. Дьяченко, Л. Кандибович розглядають готовність як якісний показник саморегуляції особистості на різних рівнях проходження процесів, під впливом певних зовнішніх і внутрішніх умов та усвідомленого чи неусвідомленого сприйняття інформації.

О. Мороз зауважує, що готовність педагога до професійної діяльності вимагає наявності певних соціально-психологічних рис і властивостей його характеру, серед яких автор виділяє наступні: загальногромадянські риси; морально-педагогічні, педагогічні, соціально-перцептивні якості; індивідуально-психологічні особливості; психолого-педагогічні здібності. Вчений наголошує, що всі риси особистості тісно пов'язані між собою, але провідна роль належить світогляду й спрямованості особистості та її мотивам. З огляду на це, провідними він визнає соціально-моральну, професійно-педагогічну й пізнавальну спрямованість.

Отже, під психологічною готовністю вчителя початкової школи до роботи з учнями розуміють перш за все вміння педагога виконувати для дітей роль старшого товариша, будувати взаємовідносини на основі любові до дітей і повного взаєморозуміння, спираючись на знання психології розвитку дитини і основи педагогічного спілкування.

Стан психологічної готовності вчителя початкової школи до професійної діяльності слід розуміти як складне цілеспрямоване виявлення особистості. Воно має динамічну структуру, між компонентами якої існує функціональна залежність. Прагнучи задовольнити свої потреби, людина в практичній діяльності на основі внутрішньої активності (біологічної, фізіологічної і психологічної) реалізує певну ціль. Зазвичай людина реалізує дві групи своїх можливостей, неспецифічні і специфічні, які є складовими її готовності до діяльності [26].

Структуру психологічної готовності розглядали К. АльбухановаСлавська, Б. Ананьєв, Л. Божович, А. Деркач, М. Дьяченко, Л. Кандибович, С. Рубінштейн та ін. Зокрема, М. Дьяченко, Л. Кандибович відмічають, що психологічна готовність до професійної діяльності включає в себе в стійкій єдності такі компоненти: мотиваційний (позитивне ставлення до професії, інтерес до неї та інші достатньо стійкі професійні мотиви); орієнтаційний (знання і уявлення про особливості та умови професійної діяльності, її вимоги до особистості); операційний (володіння способами і прийомами професійної діяльності, необхідними знаннями, навичками, вміннями, процесами аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення та ін.); вольовий (самоконтроль, вміння керувати діями, з яких складається виконання трудових обов'язків); оцінювальний (самооцінка своєї професійної підготовленості і відповідність процесу вирішення професійних задач оптимальним трудовим зразкам).

Таким чином, аналіз досліджень проблеми готовності до майбутньої професійної діяльності дозволяє говорити про те, що готовність до того чи іншого виду діяльності є особистісною якістю, інтегральним вираженням всіх підструктур особистості. Саме тому у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи у ЗВО необхідно приділяти увагу не лише формуванню фахових компетентностей, а й розвитку всіх компонентів психологічної готовності до професійної діяльності.

Належний рівень психологічної готовності педагога до професійної діяльності загалом і до створення освітнього середовища зокрема забезпечує умови для організації психологічно безпечного освітнього середовища.

Психологічно безпечне освітнє середовище розуміють як середовище взаємодії, вільне від проявів психологічного насилля, яке має референтну значущість для суб'єктів освітнього процесу (в плані позитивного ставлення до неї), яке характеризується переважанням гуманістичної центрації (тобто центрації на інтересах (проявах) своєї суті і суті інших людей) і які

відображаються в емоційно-особистісних і комунікативних характеристиках її суб'єктів [51].

Отже, психологічно безпечне освітнє середовище школи – це таке середовище, в якому більшість учасників мають позитивне до нього ставлення, наявні високі показники індексу задоволеності потреб і індексу захищеності від психологічного насилля [16].

Психологічно безпечне освітнє середовище передбачає організацію ефективної міжособистісної взаємодії, яка забезпечує створення психологічно сприятливої атмосфери, сприяє розвитку психологічно здорової особистості, особистісному росту учнів, професійному удосконаленню учителів.

Психологічна безпека освітнього середовища відображається в показниках захищеності її суб'єктів, що проявляється в характеристиках психічного здоров'я. Підвищення рівня психологічної безпеки сприяє особистісному розвитку і гармонізації психічного здоров'я.

Дослідники виділяють такі характеристики, що зменшують здатність освітнього середовища (закладів освіти зокрема) бути безпечним:

- переповнені класи, де буває важко зберегти націленість на навчання і вчитель не встигає приділити увагу максимальній кількості учнів;
- наявність жорсткої дисципліни;
- неприйняття інших культур;
- відчуження і упереджене ставлення до учня з боку однолітків і/або викладачів;
- напруженість в міжособистісних стосунках і невідповідність вимогам.

До характеристик, які підвищують безпеку освітнього середовища і його захисну функцію, відносять:

- доброзичлива атмосфера;

- високі очікування від роботи учнів без упередженості, однакові способи оцінювання учнів;
- високий рівень залученості в освітнє середовище і процес навчання, а також залученість батьків;
- навчання соціальним навичкам взаємодії [19].

Психологічна складова освітнього середовища – це, насамперед, характер спілкування суб'єктів освітнього процесу. Цей компонент несе на собі основне навантаження щодо забезпечення можливостей задоволення і розвитку потреб суб'єктів освітнього процесу у відчутті безпеки, у збереженні і покращенні самооцінки, у формуванні позитивної «Я-концепції», у визнанні зі сторони інших, у самоактуалізації.

Надзвичайно важливою ознакою психологічно безпечного освітнього середовища є реалізація ключової потреби особистості в довірливому спілкуванні. Якщо ця потреба не задовольняється, можуть виникнути:

- схильність до деструктивної поведінки,
- негативне ставлення до школи, педагогів, однокласників,
- порушення психічного і фізичного здоров'я.

Найбільш важливими умовами освітнього середовища, що створюють і забезпечують психологічну безпеку, є:

- 1) доброзичливі взаємини (включають довіру один до одного, увагу і пошану, психологічну підтримку, турботу про безпеку кожного члена колективу і ін.);
- 2) дисципліна.

Раніше строге дотримання правил дисципліни педагогами прирівнювалося до покарання. Однак, реалізація сучасних підходів до організації освітнього середовища передбачає низку профілактичних і превентивних заходів, а також спрямовується на організацію поведінки школярів, а не тільки на управління і покарання.

Провідні цілі поведінки учнів – відчувати свою причетність до життя школи і зайняти місце в цій спільності - втілюються в три приватні мети:

1. відчувати свою спроможність в навчальній діяльності (інтелектуальна спроможність);
2. будувати і підтримувати прийнятні відносини з вчителем і учнями (комунікативна спроможність);
3. вносити свій внесок до життя класу і закладу освіти (спроможність в діяльності) [40].

У процесі реалізації Концепції «Нова українська школа» важливим є вирішення проблем психологічної безпеки в освітньому середовищі, що здійснюється різними способами удосконалення міжособистісної взаємодії і цілеспрямованим навчанням соціальним навичкам.

Серед важливих соціальних навичок, що містять пізнавальний, емоційний і поведінковий компоненти, можна виділити наступні:

- розуміння (оцінювання) ситуації,
- визнання і розуміння індивідуальних відмінностей людей, їх цінності,
- усвідомлення і уміння управляти емоціями,
- знання можливих варіантів рішення і вибір стратегії поведінки,
- формування умінь співробітництва,
- розвиток терпимості до інших людей,
- тренування навичок саморегуляції і самоконтролю [39].

Навчання вирішенню конфліктних ситуацій в освітньому середовищі Нової української школи може здійснюватися через можливість вислухати з повагою один одного; можливість висловити свою точку зору і перспективу вирішення проблеми; можливість дізнатися різні точки зору; розгляд в групі проблемних ситуацій, минулого досвіду; уміння керувати емоціями, програючи ситуації і отримуючи зворотний зв'язок від членів групи; можливість вільного виразу почуттів, що не заподіюють шкоду іншим людям тощо.

Таким чином, психологічна готовність особистості до професійної діяльності – це цілеспрямований вияв особистості, який включає систему професійних знань, навичок, умінь, потреб, мотивів, психологічних якостей, настанов і станів особистості, який дає змогу успішно включатися в професійну діяльність і виконувати її оптимальним для конкретної діяльності і конкретної особистості чином.

Висновки до другого розділу

Реформування системи освіти зумовило підвищення інтересу до проблеми шкільного освітнього середовища. Окремі країни (Англія, Канада, США, Фінляндія тощо) реалізували низку аналітичних й інвестиційних програм із трансформації сучасного середовища в закладах освіти, що доводять вплив фізичного середовища на результати навчання здобувачів освіти, шкільну атмосферу, роботу всього закладу. Рушійними силами цього руху стали вимоги до системи освіти, зокрема: впровадження компетентнісного підходу та необхідність формування навичок XXI століття у здобувачів освіти; зростання уваги до методології навчання (перехід від традиційних уроків до роботи в групах, індивідуальних і колективних проєктів); інформатизація системи освіти. Серед педагогів оновився інтерес до параметрів освітнього середовища (колір, акустика, меблі), виникла необхідність підвищення ефективності архітектурних і дизайнерських рішень у проєктуванні закладів загальної середньої освіти.

Концепція Нової української школи спрямовує зусилля педагогів на формування нового освітнього середовища: безпечного, опанованого учнями, персоніфікованого. Відповідно до наказу МОН № 283 від 23.03.2018 року «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації освітнього простору Нової української школи» особливістю сучасного закладу є організація такого освітнього середовища, що сприятиме вільному розвитку творчої особистості дитини.

У Новій українській школі зростає частка проєктної, командної та групової діяльності у педагогічному процесі, а тому відповідно урізноманітнюються варіанти організації навчального простору в класі. Крім класичних варіантів, використовуються новітні, наприклад, мобільні робочі місця, які легко трансформувати для групової роботи. Планування і дизайн освітнього простору школи спрямовуються на розвиток дитини та мотивацію її до навчання.

Освітній простір Нової української школи не обмежується питаннями ергономіки. Організація освітнього простору навчального кабінету потребує широкого використання нових ІТ-технологій, нових мультимедійних засобів навчання, оновлення навчального обладнання, створення низки навчальних осередків.

Проектування освітнього середовища – це не те саме, що його декорування, прикрашання. Створюючи середовище, наповнюючи його, завжди варто думати про те, як це вплине на процес навчання. Важливо не перенасичувати середовище речами і створити баланс у використанні кольорів. За допомогою організації простору можна впливати на мотивацію учнів до навчання, формувати сприятливу атмосферу, забезпечувати потребу в дослідженні, задовольняти освітні потреби учнів.

Нині актуальним є питання про створення психологічно безпечного освітнього середовища у школі. Важливу роль у цьому відіграє адміністрація, психологічна служба освітнього закладу, діяльність всього педагогічного колективу і кожного педагога зокрема. У зв'язку з цим стає важливою спеціально організована підготовка педагога, який умітиме змодельовати і спроектувати освітнє середовище, де особистість учня вільно функціонуватиме, де всі учасники освітнього процесу відчуватимуть захищеність, емоційний комфорт, задоволеність основних потреб, зберігатимуть і зміцнюватимуть психічне здоров'я.

Психологічно безпечне освітнє середовище розуміють як середовище взаємодії, вільне від проявів психологічного насилля, яке має референтну

значущість для суб'єктів освітнього процесу (в плані позитивного ставлення до неї), яке характеризується переважанням гуманістичної центрації (тобто центрації на інтересах (проявах) своєї суті і суті інших людей) і які відображаються в емоційно-особистісних і комунікативних характеристиках її суб'єктів.

Психологічно безпечне освітнє середовище виступає як ефективна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю учнів і педагогів, розвитку психологічно здорової особистості, особистісному росту учнів, професійному зростанню і довголіттю педагогів, гармонізації їх особистості.

Для формування безпечного освітнього середовища на рівні закладу освіти, класу та відповідно до вимог нових соціокультурних умов, виникає необхідність в педагогах, які є не просто активними і компетентними у своїй справі, але й вирізняються своєю креативністю, володіють критичним мисленням, здатні засвоювати педагогічні інновації та генерувати нові ідеї стосовно підвищення ефективності функціонування освітнього середовища закладу освіти.

РОЗДІЛ 3

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

3.1. Професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи в умовах неперервності педагогічної освіти

У сучасному світі глобалізації та інтеграції теоретики та практики в різних країнах світу працюють над ідеєю «Освіта ХХІ століття», генеруючи і коректуючи нову парадигму освіти з метою приведення освітянської галузі у відповідність до потреб часу. Сучасна цивілізація багато в чому пов'язує професійне становлення особистості, її продуктивну діяльність з розвитком вищої освіти як найважливішої передумови створення наукового, економічного, соціокультурного та духовного потенціалу суспільства.

Соціально-економічний прогрес, науково-технічний розвиток, запровадження інноваційних технологій об'єктивно і невідворотно зумовлюють потребу реалізації концепції неперервної освіти. Сьогодні неперервна освіта стає провідним принципом освітньої системи й участі в ній людини протягом усього процесу її навчальної діяльності. В сучасних дослідженнях стверджується, що освіта стає не підготовкою людини до життя, а його частиною.

У контексті нашого дослідження можемо стверджувати, що неперервна освіта та самоосвіта стають важливою умовою підготовки майбутнього педагога до організації освітнього середовища сучасної початкової школи. З огляду на це, варто детальніше розглянути питання неперервної педагогічної освіти.

Проблемі неперервної освіти присвячено ряд досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Проблеми функціонування системи неперервної професійно-педагогічної освіти досліджувалися в працях

вітчизняних вчених: І. Зязюна, Н. Ничкало, С. Сисоєвої, М. Солдатенка та інших. Як зазначається в Енциклопедії освіти, неперервна професійна освіта – це постійний творчий розвиток і вдосконалення кожної людини протягом усього життя шляхом взаємодії між знаннями, що здобуті на початкових етапах освіти, і знаннями, здобутими на наступних етапах, а також взаємодії між теоретичними і практичними знаннями, що підтверджуються компетентністю в подальшому їх практичному використанні.

Нині неперервну професійну освіту дослідники відносять до трьох об'єктів (суб'єктів): до особистості – людина навчається постійно, без відносно тривалих перерв, навчається в закладах освіти чи займається самоосвітою; до освітніх програм – неперервність у освітньому процесі виступає як характеристика включеності особистості в освітній процес на всіх стадіях її розвитку. Вона ж характеризує наступність в освітній діяльності при переході від одного її виду до іншого, від одного життєвого етапу людини до іншого; до організаційної структури освіти – неперервність у даному випадку характеризує таку номенклатуру мережі освітніх установ та їх взаємозв'язок, які з необхідністю і достатністю створюють простір освітніх послуг, що забезпечують взаємозв'язок і наступність у змісті освітніх програм, спрямованих на задоволення різних освітніх потреб, які виникають в окремому регіоні, а також у кожної людини [5].

На сучасному етапі розвитку світового суспільства переосмислюються певні принципи та пріоритети. Характерною сьогодні є орієнтація на знання і послуги, на безперервний процес розвитку та вдосконалення, навчання упродовж усього життя. Це означає, що більшу частину професійних знань фахівець повинен отримати після закінчення ЗВО, а отже, в самій системі вищої освіти мають бути закладені механізми для накопичення індивідом академічних результатів для подальшого життя, завдяки чому він на певному етапі зможе формально перетворити їх на нову

якість. Незаперечним залишається твердження, що основа професійної підготовки фахівців закладається під час навчання в ЗВО.

Зміни у парадигмі вищої освіти зумовили необхідність модернізувати процес фахової підготовки майбутнього педагога. Це зумовлено зміною споживача продукції – вчителя нової формації; формування його освітньої траєкторії впродовж усього життя; універсалізацію освіти; зміни освітніх установ (дошкільних і позашкільних закладів, сільських чи міських шкіл, ЗВО тощо); характер цих змін – реформування, модернізацію, інновації аж до персоналізації освіти; підвищення конкурентноспроможності на ринку послуг освітніх закладів, їх рейтинг, можливість впливати на освітню політику. Нагальною вимогою часу є потреба працювати над тим, щоб випускники педагогічного ЗВО забезпечували якість освіти, продуктивну працю й були готовими до змін у майбутньому.

Вища педагогічна освіта вирішує два комплекси взаємопов'язаних завдань: по-перше, сприяти соціально ціннісному – загальнокультурному, моральному, громадянському розвитку особистості майбутнього педагога; по-друге, допомагати йому в професійному становленні та спеціалізації у педагогічній діяльності. Переорієнтація освіти на особистість студента, учня, вихованця вимагає перегляду основних підходів до функціонування складових професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи.

Поняття «професіоналізм учителя» в науковій літературі розглядається, як правило, у контексті таких понять: «професійна освіта» (спеціальна освіта) – результат оволодіння певним рівнем знань і навичок діяльності з конкретної професії та спеціальності (С.Гончаренко, Н.Ничкало); «професійна підготовка» – відповідно до цілей навчання підготовка до виконання певного виду роботи (Т.Десятков); «професійна компетентність» – психічний стан, що дозволяє діяти самостійно і відповідально; вміння системно сприймати існуючу реальність і системно в ній діяти; вільна орієнтація в предметній галузі (В.Воронцова, І.Колеснікова); «професійне

самовизначення» – процес прийняття рішення особистістю щодо вибору майбутньої трудової діяльності (С.Гончаренко) [18].

На думку О. Савченко, підготовка майбутнього учителя потребує посилення культуротворчих складових у моделі педагога, зокрема діяльнісних і особистісно-характерологічних. За цих умов засвоєння психологічних, педагогічних і предметних знань стає передусім засобом збагачення і розвитку особистості педагога, який має бути «людиною культури», що визначає самоцінність кожної дитини [51]. А отже, професійна підготовка майбутнього вчителя може бути реалізована лише на гуманістичних засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників професійної підготовки, яка передбачає співпрацю та співтворчість викладачів і студентів, упровадження особистісно-орієнтованої ступеневої моделі професійної підготовки майбутнього учителя.

Особистісно-орієнтований тип навчання передбачає глибоку психологізацію підготовки учителя, розвиток педагогічного мислення. Останнє включає формування здатності: до педагогічного цілепокладання, аналізу педагогічних ситуацій, синтезування педагогічних і психологічних знань, проектування і організацію ефективного освітнього процесу, педагогічної рефлексії процесів і результатів педагогічної діяльності.

У процесі підготовки до організації освітнього середовища здобувачі педагогічної освіти повинні розв'язувати різноманітні педагогічні задачі, виявляти готовність прийняти рішення в інтересах дитини, бути відкритим до інновацій. У прийнятті цінностей особисто-орієнтованого навчання пріоритетні саме особистісні якості педагога, а потім його методична підготовка. Серед особистих якостей базисними компонентами є: здатність вчителя до самореалізації, володіння етикою взаєморозуміння і довіри, висока емоційна стабільність, продуктивна поведінка у мінливих ситуаціях шкільного життя [31].

Отже, професіоналізм учителя – це сформовані уміння на високому професійному рівні вирішувати педагогічні завдання у процесі практичної

діяльності, інтегративна якість, яка включає: професійно значущі якості особистості вчителя (інтелектуальні, комунікативні і мотиваційні); знання, уміння й навички професійної діяльності, зокрема з реалізації особистісно орієнтованого навчання, уміння застосовувати набуті знання у нових ситуаціях, навчатися упродовж життя; здійснювати педагогічний вплив на особистісний розвиток учня; здатність до самоуправління, саморозвитку, самоактуалізації. [8, с.16].

До системоутворювальних факторів, які забезпечують послідовність і наступність окремих етапів педагогічної освіти, належать спільні цілі (як об'єктивні, так і суб'єктивно значимі), інваріантність видів навчальної і професійної діяльності студентів, неперервність професійного розвитку, передача на певному етапі професійної підготовки ініціативи самому студенту, створення таких психолого-педагогічних умов, за яких він із об'єкта професійної підготовки стає суб'єктом своєї професійної життєдіяльності.

Викладене вище дає підстави стверджувати, що неперервну професійно-педагогічну підготовку майбутнього вчителя можна розглядати як діяльність (процес) з поетапного нагромадження, зберігання і розповсюдження знань. Цей процес визначає сукупність таких компонентів як цільовий, функціональний, змістовий, організаційний та оцінювально-результативний, які відображають: зміст педагогічного інструментарію для особистісно орієнтованого впливу на учасників освітнього процесу щодо нарощування їхнього професіоналізму; засоби суб'єктного залучення студентів до освітнього процесу, що позитивно впливає на зміну їхніх мотивів, цілей, дій, а відтак і на результат діяльності, розвиток мотивації та стимулів до самоосвіти та саморозвитку; критерії і показники сформованості професіоналізму, що фіксують динаміку і результати процесу поетапного нарощування професіоналізму майбутніх учителів щодо здійснення їхнього особистісного розвитку, як визначальної умови вдосконалення їх професійної підготовки [22].

Професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи в університеті забезпечує диференційований (залежно від змісту майбутньої професійної діяльності, кваліфікації, індивідуальних можливостей студента тощо) та інтегрований (координація різних типів навчальних закладів, установ та організацій, їх підрозділів), підходи до формування освіти, її принципово нового змісту, цілей кожного із ступенів згідно із загальними цілями підготовки педагогів.

Результат освіти фіксується у формі стандарту. Державні стандарти освіти встановлюють вимоги до змісту, обсягу і рівня освітньої і фахової підготовки в Україні. Вони є основою оцінювання освітнього й освітньо-кваліфікаційного рівнів вищої освіти громадян незалежно від форм її здобуття.

Одним із головних чинників, які впливають на якість професійної підготовки майбутніх педагогів, є зміст педагогічної освіти. Зміст вищої освіти може бути визначений як структура, зміст і обсяг навчальної інформації, засвоєння якої дає особі змогу здобути освіту і певну кваліфікацію. Це – зумовлена потребами суспільства система знань, умінь і навичок особи, її професійних, світоглядних і громадських якостей, що має бути сформована у процесі навчання з огляду на перспективи розвитку суспільства, науки, техніки, технологій, культури, мистецтва. Іншими словами, зміст освіти – науково обґрунтована система дидактичного й методично оформленого навчального матеріалу для різних освітніх і освітньо-кваліфікаційних рівнів [68]. Визначається зміст освіти освітньо-професійними програмами підготовки фахівців з вищою освітою, програмами навчальних дисциплін, структурно-логічними схемами підготовки та іншими нормативними документами й навчальною, навчально-методичною літературою.

Визначаючи зміст навчання, варто керуватися дидактичними вимогами, що передбачають:

виконання мети - формування гармонійної розвиненої особистості;

моделювання і організацію цілісної системи підготовки фахівців;
застосування різноманітних способів і засобів пізнавальної і професійної діяльності.

Зміст професійної підготовки повинен бути орієнтований насамперед на реалізацію сучасних підходів до формування змісту й організації навчання, а саме:

- дотримання європейських вимог до складання навчальних планів підготовки бакалаврів і магістрів з визначеною варіативною компонентою для вдосконалення фахової підготовки;

- реалізацію «вільної траєкторії» студента під час вивчення навчальних дисциплін;

- зважування на вибір студента щодо формування змістової і кредитної частини індивідуального навчального плану;

- гарантування високої якості практичної підготовки майбутнього фахівця тощо.

Зміст професійної освіти включає нормативний (обов'язковий) і вибіркової компоненти. Нормативна частина змісту освіти – обов'язковий для засвоєння зміст навчання, сформований відповідно до вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики як змістові модулі із зазначенням їх обсягу і рівня засвоєння, а також форм державної атестації. Згідно з чинними нормативними актами надається автономне право визначати зміст освіти, який не повинен бути нижчим від нормативного.

Вибіркова частина змісту освіти – рекомендований для засвоєння зміст навчання, сформований як змістові модулі із зазначенням їх обсягу й форм атестації, призначений для задоволення потреб і можливостей особистості, регіональних потреб у кваліфікованих фахівцях певної спеціалізації, досягнень наукових шкіл і навчальних закладів. Вибіркові навчальні дисципліни запроваджуються зазвичай у формі спеціальних навчальних курсів для поглиблення загальноосвітньої, фундаментальної і фахової теоретичної чи практичної підготовки. Саме предметом вивчення однієї з

таких дисциплін може стати проблема організації освітнього середовища у закладі освіти. Під час вивчення цієї дисципліни здобувачі освіти оволодівали б знаннями та вміннями створення фізичного та психологічно безпечного освітнього середовища сучасної початкової школи.

Обсяг навчальних дисциплін за вибором визначається як різниця між загальним обсягом годин і обсягом годин обов'язкових навчальних дисциплін і формується з циклу професійно орієнтованих дисциплін за переліком освітньо-професійної програми, циклу дисциплін за вибором ЗВО, циклу дисциплін за вибором студента. Навчальні дисципліни за вибором охоплюють дисципліни, що належать до різних циклів навчальних дисциплін. Освітньо-професійна програма встановлює мінімальний обсяг годин для засвоєння дисциплін, вільно обраних.

Важливим для формування готовності майбутніх учителів до організації освітнього середовища закладу освіти є проходження різних видів педагогічних практик, під час яких практиканти спостерігають або моделюють освітнє середовище початкової школи. Практичний напрям підготовки вимагає від студентів оволодіння вміннями застосовувати відповідні теорії на практиці, творчий та комплексний підхід до вирішення проблем; використовувати знання, навички та інтуїцію у різноманітних професійних ситуаціях; передбачає використання оновлених форм навчальних занять, мультимедійних технологій та мережі Інтернет; вивчення психолого-педагогічних дисциплін, спрямованих на використання нововведень; самостійну апробацію їх студентами під час занять та на педагогічній практиці; самостійну позааудиторну діяльність.

Відповідно до освітньо-професійної програми розробляються навчальний план і робочі навчальні програми дисциплін, що є нормативними документами. Навчальний план – заснований на освітньо-професійній програмі й структурно-логічній схемі підготовки документ, складений у ЗВО. Він визначає перелік і обсяг нормативних і вибіркового навчальних дисциплін, послідовність їх вивчення та конкретні форми проведення

навчальних занять та їх обсяг, графік навчального процесу, форми і засоби здійснення поточного й підсумкового контролю. У навчальному плані відображено також обсяг часу, передбаченого на самостійну роботу. Цей документ розробляється на весь період реалізації відповідної освітньо-професійної програми підготовки і затверджується керівником ЗВО.

Не менш важливим є оволодіння знаннями про інноваційні педагогічні технології, методикою, культурою використання інновацій у навчально-виховній роботі з дітьми, формування особистісної позиції студента-випускника щодо необхідності використання інноваційних педагогічних технологій; професійного підходу задля озброєння сучасними знаннями.

Для кожної навчальної дисципліни, що входить до освітньо-професійної програми дисципліни і навчального плану, складається робоча навчальна програма дисципліни, яка є його нормативним документом. Така програма містить виклад конкретного змісту навчальної дисципліни, послідовність, організаційні форми її вивчення, визначає форми й засоби поточного і підсумкового контролю. Складові робочої програми: тематичний план, пакет методичних матеріалів для здійснення поточного і підсумкового контролю та пакет наочності, навчально-методичної літератури, засобів наочності, технічних засобів навчання тощо [54].

Компонентами навчальної програми є пояснювальна записка, тематичний виклад змісту навчальної дисципліни і список літератури. Навчальні програми нормативних дисциплін належать до документів державного стандарту освіти. Навчальні програми вибіркових дисциплін розробляються і затверджуються ЗВО. У пояснювальній записці навчальної програми з'ясовується призначення предмета, його місце в системі підготовки спеціаліста (провідна функція) та мета навчального предмета (освітня – вимоги до знань, вмінь і навичок студентів; виховна – формування професійної спрямованості особистості; розвивальна – розвиток пізнавальних інтересів і здібностей, творчого професійного мислення, формування вмінь і навичок самостійної професійної праці). Також визначено послідовність

вивчення навчального матеріалу (структура предмета), форми і методи навчання (лекції, семінари, практичні й лабораторні заняття, обов'язкові контрольні роботи), форми й методи контролю успішності навчання.

Зміст освіти, що визначається навчальними програмами, конкретизується в підручниках, навчальних посібниках і методичних вказівках.

У процесі підготовки майбутніх учителів до організації освітнього середовища сучасної початкової школи слід застосовувати різні форми організації навчання. Структура освітнього процесу у ЗВО містить три групи організаційних форм навчання: 1) форми переважно з теоретичної підготовки студентів, на яких вони оволодівають теоретичними знаннями про особливості організації освітнього середовища сучасної початкової школи; 2) форми переважно з практичної підготовки студентів; 3) форми переважно з контролю знань, навичок і вмінь студентів. Вибір організаційних форм навчання зумовлюється особливостями навчального предмета, змістом навчального матеріалу, особливостями навчальної групи тощо.

Кожна з організаційних форм навчання у ЗВО має певні особливості. До форм з теоретичної підготовки відносять лекцію, семінар, навчальну екскурсію, навчальну конференцію, консультацію. До форм з практичної підготовки – лабораторні та практичні заняття. До форм з контролю знань, навичок і вмінь студентів – курсове й дипломне проектування і виробничу (навчальну) практику. Проміжне місце посідають самостійні й індивідуальні позааудиторні заняття.

Як показують дослідження психолого-педагогічної науки, розвиток людини проходить в процесі діяльності. Щоб забезпечити гармонійний розвиток студентів, необхідно організувати їх різнобічну керовану і самокеровану діяльність як у аудиторний, так і позааудиторний час, ширше включаючи їх у систему суспільних, виробничих та інших відносин.

У процесі реформування системи вищої освіти рекомендується застосування під час професійної підготовки фахівців інноваційних інтерактивних методів, прийомів, технологій, серед яких: лекції за інтерактивної участі студентів, проблемні лекції, лекції-діалоги, семінари-диспути, круглі столи, педагогічні полілоги, семінари-бесіди, змішані семінари, ділові та рольові ігри, тренінги.

Органічною частиною освітнього процесу є система перевірки й оцінювання знань, умінь і навичок студентів. Основні функції системи контролю якості знань здобувачів освіти: управлінська, навчальна, виховна, розвивальна і профілактично-попереджувальна. Останнє можливе тоді, якщо забезпечуються систематичність, регулярність і безперервність перевірки навчальної і наукової діяльності студентів. Система контролю, яка зараз функціонує в ЗВО, передбачає оцінювання рівня знань в балах, які здобувач освіти отримує згідно з попереднім розподілом балів на етапах поточного, проміжного і підсумкового контролю, за виконання ІНДЗ тощо. За рейтингової системи оцінювання навчальної роботи студентів значно зростає роль поточного і проміжного контролю, оскільки саме на цих етапах можна набрати найбільшу кількість балів. Запровадження її стимулює систематичну роботу студентів, підвищує об'єктивність оцінки рівня знань, знижує роль випадкових факторів в оцінюванні успішності.

Проблеми підготовки майбутніх учителів до організації освітнього середовища у початковій школі можуть підніматися не лише у рамках навчальних занять. На сучасному етапі особливого значення набуває підготовка студентів до науково-дослідницької діяльності, об'єктом і предметом якої може бути означена проблема. Обов'язковим стає не тільки використання у освітньому процесі нових наукових знань, а й включення творчого пошуку в освітню діяльність. Як зазначає В. Садівничий, освіта стає схоластичною, якщо вона відірвана від науки, і навпаки, розвиток науки немислимий без передачі знань із покоління в покоління, без постійного залучення в науковий процес молодих умів.

Науково-дослідницька діяльність студентів забезпечує вирішення таких основних завдань:

- формування наукового світогляду, оволодіння методологією та методами наукового дослідження;
- надання допомоги студентам у прискореному оволодінні спеціальністю, досягненні високого професіоналізму;
- розвиток творчого мислення та індивідуальних здібностей студентів;
- прищеплення студентам навичок самостійної науково дослідницької діяльності;
- розвиток ініціативи, здатності застосувати теоретичні знання у практичній роботі. Залучення найздібніших студентів до розв'язання наукових проблем, що мають важливе значення для науки і практики;
- необхідність постійного оновлення і вдосконалення своїх знань;
- розширення теоретичного кругозору і наукової ерудиції майбутнього педагога;
- створення та розвиток наукових шкіл, творчих колективів, підготовка у стінах закладу освіти резерву вчених, дослідників, викладачів [54].

Як свідчить досвід педагогічних колективів ЗВО, спостережень на розвиток науково-дослідницьких умінь студентів впливають оптимальне співвідношення репродуктивних і творчих завдань, індивідуальних і колективних форм організації процесу навчання, творча діяльність, формування вмінь користуватись довідковою, науковою, методичною літературою, застосування сучасних мультимедійних засобів навчання та освітніх технологій.

У позааудиторні години організовується науково-дослідна робота здобувачів освіти, метою якої є поглиблення знань та вмінь студентів. Ця робота дозволяє виявити обдарованих студентів, допомогти їм реалізувати їхні творчі здібності, активізувати процес професійної підготовки.

Однак, є певна кількість здобувачів освіти, які не виявляють інтересу до наукової діяльності. Педагоги передумовами такого стану речей вважають

несвоєчасне залучення здобувачів освіти до позааудиторної роботи недостатня мотивація, нечіткий характер зв'язку з майбутньою професійною діяльністю, відсутність наукової ініціативи з боку студентів. Здобувачі освіти пояснюють такими причинами: недостатня кількість вільного часу, обмежений доступ до необхідної для досліджень інформації тощо.

Вирішення цієї проблеми багато вчених вбачають у створенні наукового середовища, яке б сприяло формуванню і розвитку у студентів науково-дослідницьких умінь, залученню їх до активної самостійної наукової діяльності. Різноманітні нетрадиційні форми роботи, як студентські олімпіади, конкурси, виставки є продуктивними засобами об'єктивного виявлення обдарованих, талановитих, активних здобувачів освіти, реалізації творчих здібностей студентів, стимулювання потреби у творчому оволодінні знаннями, активізації навчально-пізнавальної діяльності. А саме такі якості необхідні для ефективної підготовки майбутніх педагогів до створення сучасного освітнього середовища закладу освіти.

Особливу роль у становленні майбутнього педагога відіграє наукове студентське товариство, робота якого здійснюється як у навчальний, так і у позанавчальний час. Окреслені напрями діяльності включаються у загальні плани навчально-виховної, наукової роботи університету, інституту, кафедри. Важливі думки, з цього приводу, висловив С. Гессен. На думку вченого, опанування знань, елементарне наукове мислення, розуміння чужої наукової системи здійснюються у звичному режимі викладання, а ось опанувати методом наукового дослідження можна, тільки залучивши студента до самостійної дослідницької роботи. Вища школа має бути осередком наукового дослідження, а її викладач – активним дослідником, самостійним ученим, який своєю науковою роботою розширює пізнавальну галузь; студент має стати учасником дослідницької роботи викладача як початківець-дослідник, а лабораторія й аудиторія – місцем, де відкривають нові наукові істини, викладають і перевіряють результати тільки що зробленого відкриття.

Завдяки активній співпраці викладачів і студентів відбувається постійне оновлення наукових знань, створюється середовище для формування ключової компетентності майбутнього фахівця – вчити особистість вчитися по-новому, бути готовим до інноваційних впливів у практичній педагогічній діяльності.

Корисними формами діяльності майбутніх педагогів є їх участь у роботі наукових і методичних семінарів з найактуальніших проблем педагогічної інноватики, організація та проведення експериментальної роботи з проблем організації освітнього процесу у сучасному закладі освіти. Робота методичних семінарів спрямована на моделювання позитивного педагогічного досвіду і удосконалення технологій його упровадження в педагогічну практику. Тематика методичних семінарів стосується питань інноваційних підходів до організації освітнього процесу, практичного навчання. Робота наукових семінарів передбачає удосконалення фахового рівня, забезпечує науково-методичний супровід інновацій.

Ефективність процесу професійної підготовки майбутнього вчителя багато в чому залежить від особистості викладача, рівня його професійної кваліфікації, стилю спілкування зі студентами, його духовно-моральної сутності, адже зміст, організація, методи і засоби професійної підготовки опосередковуються і реалізуються через педагога. Працюючи за навчальною програмою, він щоденно вирішує питання обсягу знань, необхідних студенту для його засвоєння в процесі навчальної діяльності, здійснює відбір і структурування навчального матеріалу, проводить практичні, семінарські та індивідуальні заняття, лекції, позанавчальну діяльність [54].

Важливу роль і значення відіграє систематичне підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, що є складовою загальної системи неперервної освіти, мета якої – приведення у відповідність фахової і посадово-функціональної компетентності працівників освіти з потребами й вимогами суспільства на конкретно-історичному етапі соціально-

економічного розвитку українського суспільства та інтегративних процесів у всесвітньому освітянському просторі.

Давня мудрість говорить: «Хто стоїть на місті, той відстає». Тому підвищення кваліфікації педагогічних працівників у школі та ЗВО – це обов'язкове нове навчання (перенавчання) до оволодіння новими знаннями, інноваційними технологіями. Важливість такої роботи зумовлена тим, що лише педагог-майстер здатний формувати всебічно розвинену особистість, цілеспрямовано впливати на студента, учня, формувати необхідні вміння та навички, розвивати його здібності, нахили і потреби, передавати досвід.

До професійної підготовки майбутніх учителів кафедрами університетів залучаються провідні фахівці наукових установ та практичної освітньої галузі. За їх участю реалізується інтеграція науки з практикою, організовується науково-творча діяльність педагогів, узагальнюється педагогічний досвід.

Отже, основними педагогічними умовами забезпечення ефективності професійної підготовки майбутнього вчителя до організації освітнього середовища сучасної початкової школи є: усвідомлення майбутніми педагогами визначальної ролі вчителя у формування освітнього середовища сучасної початкової школи; оновлення змісту професійної підготовки у контексті вимог Концепції «Нова українська школа», що забезпечить системне оволодіння студентами знаннями та вміннями організації освітнього середовища закладу освіти; створення продуктивного творчого психологічно безпечного освітнього середовища в закладі вищої педагогічної освіти; наявність суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу в ЗВО.

3.2. Експериментальна перевірка підготовки майбутніх вчителів до організації освітнього середовища сучасної початкової школи

Педагогічний експеримент орієнтований на перевірку готовності майбутнього вчителя до організації освітнього середовища в Новій українській школі., удосконалення діяльності викладачів та студентів шляхом створення відповідних педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до організації освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти.

Педагогічний експеримент здійснювався у 2019-2020 рр. на базі Рівненського державного гуманітарного університету. У дослідженні взяли участь 52 студентів педагогічного факультету.

Педагогічний експеримент орієнтований на вирішення практичних завдань. До даного виду завдань належать: експериментальна перевірка ефективності використання методичних рекомендацій з організації освітнього процесу, удосконалення діяльності викладачів та студентів тощо.

Основна частина. Експериментальна перевірка здійснювалась у чотири етапи:

- 1 етап – проведення констатувального зрізу;
- 2 етап – формування контрольних та експериментальних груп;
- 3 етап – здійснення цілеспрямованого впливу на студентів експериментальних груп (формувальний етап);
- 4 етап – проведення статистичної обробки отриманих експериментальних даних та узагальнення отриманих результатів.

Теоретичні засади педагогічного експерименту були визначені у ході аналізу нормативно-правової, психолого-педагогічної, навчально-методичної літератури з проблеми підготовка майбутніх учителів до організації освітнього середовища сучасної початкової школи. Розроблялися вихідні теоретичні позиції, встановлювалися цілі і завдання дослідження.

Констатувальний етап експерименту спрямований на виявлення стану готовності майбутніх педагогів до організації освітнього середовища

початкової школи, вихідний рівень змісту, форм, методів підготовки майбутнього вчителя до організації освітнього середовища початкової школи, визначення кола дисциплін, в процесі яких доцільно організовувати підготовку студентів до означеного виду діяльності.

Для оцінювання рівня готовності майбутніх учителів до організації освітнього середовища в Новій українській школі було використано чотири рівні оцінювання: низький, середній, достатній та високий.

Зі студентами проведено анкетування, метою якого було виявити рівень теоретичної підготовленості до організації освітнього середовища сучасної початкової школи.

Результати анкетування показали, що студенти не мають чіткого і ясного розуміння сутності понять «освітнє середовище», «фізичне середовище», «психологічно безпечне середовище»; не знають особливостей процесу організації освітнього середовища сучасної початкової школи, не можуть назвати і охарактеризувати його основні компоненти; не усвідомлюють ролі вчителя у створенні освітнього середовища Нової української школи. Результати анкетування представлено у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

**Результати анкетування студентів з досліджуваного питання
(теоретична підготовка)**

	<i>Кількість студентів</i>	<i>%</i>
Високий	6	11,54
Достатній	8	15,38
Середній	28	53,85
Низький	10	19,23
Разом	52	100,00

Діагностика рівня сформованості умінь, необхідних для організації освітнього середовища сучасної початкової школи проводилася за допомогою експертних оцінок і самооцінки студента. Для діагностики використовували оціночні листи умінь студентів, які пройшли педагогічну практику.

Результати констатувального експерименту дозволили виявити стан підготовки майбутніх учителів до організації освітнього середовища сучасної початкової школи, який свідчить про недостатній рівень підготовленості студентів до даного виду діяльності в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа».

Рівень сформованості умінь (практична підготовка) оцінювався самим студентом (самооцінка), товаришем по групі, методистом або вчителем, який оцінював педагогічну практику студента. Оцінювалися вміння створювати і працювати в навчальних осередках класного приміщення, зокрема, організація осередків навчально-пізнавальної діяльності з партами/столами і стільцями; змінних тематичних осередків, в яких розміщуються дошки/фліп-чарти/стенди для діаграм з ключовими ідеями та стратегіями, карти тощо; осередку для гри, який оснащений настільними іграми, інвентарем для рухливих ігор; осередку художньо-творчої діяльності з полицями для зберігання приладдя та стендом для змінної виставки дитячих робіт; куточка живої природи для проведення дослідів (пророщування зерна, спостереження та догляд за рослинами); осередку вчителя, який оснащений столом, стільцем, комп'ютером, полицями, ящиками, шафами для зберігання дидактичного матеріалу.

Якщо середня оцінка коливалась від 1 до 2,33 то присвоювався низький рівень, для діапазону від 2,67 до 3,33 – середній, від 3,67 до 4,33 – достатній, від 4,67 до 5 – високий. Приклад визначення рівня практичної готовності студентів до організації освітнього середовища сучасної початкової школи наведено у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Визначення рівня практичної підготовки студентів до до організації освітнього середовища сучасної початкової школи

Студент	Оцінка				Рівень
	Самооцінка	Групова	Методична	Середня	
1	3	4	3	3,33	середній
2	3	3	3	3,00	середній
3	3	3	2	2,67	середній
4	1	2	1	1,33	низький
5	3	4	3	3,33	середній
6	3	4	3	3,33	середній
7	4	4	3	3,67	достатній
...
24	4	5	4	4,33	достатній
25	3	3	3	3,00	середній
26	3	3	3	3,00	середній

З метою проведення формувального експерименту студенти, які взяли участь у експерименті, були розподілені на дві групи, одна з яких була контрольною (КГ) – 13 студентів, а інша – експериментальною (ЕГ) – 13 студентів.

У таблиці 3.3. представлено результати діагностування рівня практичної підготовки студентів до організації освітнього середовища сучасної початкової школи за групами – контрольна та експериментальна.

Таблиця 3.3

Рівень практичної підготовки студентів контрольної та експериментальної груп до організації освітнього середовища сучасної початкової школи (констатувальний етап)

Група	Рівень							
	низький		середній		достатній		високий	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
КГ	3	11,54	16	61,54	4	15,38	3	11,54
ЕГ	4	15,38	13	50,0	3	11,54	6	23,08

Проведені анкетування студентів, бесіди, спостереження за їх роботою під час педагогічної практики, аналіз звітів з педагогічної практики дозволили нам зробити наступні висновки:

1) студенти не мають чіткого розуміння сутності процесу організації освітнього середовища сучасної початкової школи, не можуть назвати і охарактеризувати його основні компоненти;

2) студенти мають недостатній рівень підготовленості до організації освітнього середовища сучасної початкової школи. Переважає середній рівень підготовки майбутніх учителів до організації освітнього середовища сучасної початкової школи.

3) недоліки сформованості педагогічних умінь, необхідних при організації освітнього середовища сучасної початкової школи, справляють істотний вплив на загальний рівень підготовки до роботи в закладі загальної середньої освіти (недостатнє володіння різними формами діагностики; недостатній рівень вмінь організувати, планувати, корегувати свою діяльність і діяльність учнів, прогнозувати і попереджати ймовірні результати й помилки учнів тощо).

Такий стан підготовки майбутніх учителів до організації освітнього середовища сучасної початкової школи дозволив передбачити, що даному питанню не приділяється належна увага під час професійної підготовки студентів. Отже, майбутні вчителі відчувають значні труднощі, що пов'язані організацією освітнього середовища сучасної початкової школи.

Зазначені недоліки обумовлені відсутністю єдиного підходу до визначення цілей, завдань, методів форм, змісту підготовки студентів до організації освітнього середовища сучасної початкової школи, що відповідає сучасним соціально економічним вимогам; відсутністю відповідної навчально-методичної літератури; відсутністю спецкурсів та дисциплін, що чітко орієнтовані на підготовку студентів до організації освітнього середовища сучасної початкової школи. Таким чином, аналіз результатів констатувального етапу експерименту привели нас до необхідності:

- розробляти і впровадити в процес професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя експериментальну програму підготовки майбутніх учителів до створення сприятливого освітнього середовища в НУШ;

- створити педагогічні умови, необхідні для підготовки майбутніх вчителів до організації освітнього середовища сучасної початкової школи, які були обгрунтовані у попередньому підрозділі, а саме: усвідомлення майбутніми педагогами визначальної ролі вчителя у формування освітнього середовища сучасної початкової школи; оновлення змісту професійної підготовки у контексті вимог Концепції «Нова українська школа», що забезпечить системне оволодіння студентами знаннями та вміннями організації освітнього середовища закладу освіти; створення продуктивного творчого психологічно безпечного освітнього середовища в закладі вищої педагогічної освіти; наявність суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу в ЗВО.

Обгрунтовані педагогічні умови реалізовувалися у процесі формувального експерименту у експериментальні групі у 2020 році.

Для визначення результатів педагогічного впливу педагогічних умов

підготовки майбутніх вчителів до організації освітнього середовища сучасної початкової школи була розроблена програма діагностування.

Діагностування проводилося в три етапи:

Перший етап діагностування.

Вступне діагностування, проводилося після першого етапу підготовки, на якому відбувається формування основ готовності до створення освітнього середовища, під час вивчення основ педагогіки, психології, дидактики. Мета: діагностування початкових основ готовності до майбутньої професійної діяльності вчителя.

Другий етап діагностування – проміжне діагностування, яке проводилося після другого етапу програми підготовки майбутніх вчителів до організації освітнього середовища сучасної початкової школи. Мета: виявити рівень розвитку і поглиблення сформованості основних компонентів готовності до створення сприятливого освітнього середовища в Новій українській школі.

Третій етап діагностування – підсумкове діагностування, проводилося після третього етапу програми підготовки майбутніх учителів до організації освітнього середовища сучасної початкової школи. Мета: виявити рівень підготовки, стійкість і єдність усіх компонентів готовності майбутніх учителів до створення освітнього середовища в НУШ. Результат: виявлення рівня підготовки студентів до організації освітнього середовища сучасної початкової школи, узагальнення і систематизація знань та умінь студентів, виявлення ефективності застосовуваних педагогічних умов.

Діагностування рівня теоретичної та практичної підготовки студентів контрольної та експериментальної груп до організації освітнього середовища сучасної початкової школи на контрольному етапі здійснювалася за програмою, аналогічною до програми діагностування на констатувальному етапі експерименту. Застосовувалися такі методи, як анкетування, опитування, спостереження, самооцінювання, взаємооцінювання. Результати представлено у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

**Рівень готовності студентів до організації освітнього
середовища сучасної початкової школи
(констатувальний і контрольний етап)**

Група	Рівень							
	низький		середній		достатній		високий	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
КГ (конст. етап)	3	11,54	16	61,54	4	15,38	3	11,54
КГ (контр. етап)	3	11,54	15	57,69	5	19,23	3	11,54
ЕГ (конст. етап)	4	15,38	13	50,0	3	11,54	6	23,08
ЕГ (контр. етап)	1	3,84	9	34,62	7	26,92	9	34,62

Аналіз результатів дозволяє стверджувати про наявність позитивної динаміки у студентів експериментальної групи порівняно з контрольною. Якщо на початку експерименту студенти контрольної групи приблизно однакові результати за середнім і достатнім рівнем, то по завершенню формуального експерименту студенти експериментальної групи вже демонстрували за всіма рівнями кращі результати. Позитивною є динаміка скорочення кількості студентів з низьким рівнем підготовки. Оскільки

вихідні показники в контрольній та експериментальній групах були приблизно однакові, то при порівнянні результатів проміжного і підсумкового діагностування простежується явне збільшення показників експериментальної групи.

Таким чином, з урахуванням позитивних змін, що відбулися під час формувального експерименту, вважаємо за доцільне визначити результати педагогічного впливу як задовільні.

Висновки до третього розділу

Професійна підготовка в майбутнього вчителя початкової школи в умовах неперервності педагогічної освіти в університеті забезпечує диференційований (залежно від змісту майбутньої професійної діяльності, кваліфікації, індивідуальних можливостей студента тощо) та інтегрований (координація різних типів навчальних закладів, установ та організацій, їх підрозділів) підходи до формування освіти, її принципово нового змісту, цілей кожного із ступенів згідно із загальними цілями підготовки педагогів.

Одним із головних чинників, які впливають на якість професійної підготовки майбутніх педагогів, є зміст педагогічної освіти. Зміст вищої освіти може бути визначений як структура, зміст і обсяг навчальної інформації, засвоєння якої дає особі змогу здобути освіту і певну кваліфікацію. Це – зумовлена потребами суспільства система знань, умінь і навичок особи, її професійних, світоглядних і громадських якостей, що має бути сформована у процесі навчання з огляду на перспективи розвитку суспільства, науки, техніки, технологій, культури, мистецтва. Зміст освіти – науково обґрунтована система дидактичного й методично оформленого навчального матеріалу для різних освітніх і освітньо-кваліфікаційних рівнів, освітніх ступенів.

Визначено основні педагогічні умови забезпечення ефективності професійної підготовки майбутнього вчителя до організації освітнього

середовища сучасної початкової школи: усвідомлення майбутніми педагогами визначальної ролі вчителя у формування освітнього середовища сучасної початкової школи; оновлення змісту професійної підготовки у контексті вимог Концепції «Нова українська школа», що забезпечить системне оволодіння студентами знаннями та вміннями організації освітнього середовища закладу освіти; створення продуктивного творчого психологічно безпечного освітнього середовища в закладі вищої педагогічної освіти; наявність суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу в ЗВО.

Обґрунтовані педагогічні умови було реалізовано під час формувального експерименту в освітньому процесі експериментальної групи, після чого проведено контрольний етап експерименту.

Результати діагностування майбутніх педагогів щодо їх готовності до організації освітнього середовища сучасної початкової школи вказують, що вплив визначених педагогічних умов на підготовку студентів експериментальної групи є помітним. Упровадження педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до організації освітнього середовища сучасної початкової школи дало позитивний результат, що підтверджується кількісними та якісними показниками.

ВИСНОВКИ

Входження України в європейський і світовий простір вимагає проведення реформування системи освіти в контексті її відповідності сучасним потребам, зокрема модернізації освітнього середовища сучасних закладів освіти. Дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів до організації освітнього середовища у Новій українській школі дає підстави для таких висновків:

1. В умовах сьогодення діти більшу частину свого часу перебувають в освітньому закладі, а отже, можна стверджувати, що їхній соціокультурний розвиток відбувається з урахуванням специфіки шкільного середовища, яке впливає на найважливіші процеси індивідуалізації школярів, формування їх особистостей.

Освітнє середовище – відносне нове поняття, що увійшло в тезаурус педагогіки та психології лише в останнє десятиліття. Його зміст не можна вважати однозначно визначеним і сталим, але слід відзначити, що і без єдиних та чітких дефініцій більшість фахівців використовують поняття освітнього середовища для цілісного (наднаочного, надпрограмного, особистісного) опису специфічних особливостей конкретного закладу.

Освітнє середовище – це сукупність природних, фізичних та соціальних об'єктів й суб'єктів, які впливають на формування учня, на його творчий, професійний та особистісний розвиток, сприяють становленню міжсуб'єктних взаємодій та особистісно орієнтованих педагогічних комунікацій в освітньому процесі, забезпечують умови комфортної життєдіяльності учня в закладі освіти та поза його межами.

2. На основі вивчення нормативних документів, наукової та методичної літератури з'ясовано, що освітнє середовище сучасної початкової школи повинно відповідати низці вимог: бути безпечним місцем, де діти відчуватимуть себе захищеними, де відбувається більшість навчальних видів діяльності, має відображати філософію концепції Нової української школи та

освітню програму. Воно створюється для дитини і заради дитини, місце, де дитина проявляє себе, розвивається, спілкується. У правильно створеному освітньому середовищі повинен бути баланс між навчальними видами діяльності, ініційованими вчителем та видами особисто дитячої діяльності. Усі діти заслуговують навчатися у такому середовищі, де забезпечуються їхні потреби – базові потреби, потреби у навчанні, додаткові потреби (для дітей з особливими освітніми потребами). У такому освітньому середовищі є баланс між навчальними видами діяльності, ініційованими вчителем, та видами діяльності, ініційованими самими дітьми.

Педагогічно доцільною умовою створення в Новій українській школі освітнього середовища, що сприяє самореалізації кожного учня, визнано встановлення закладами освіти соціально-педагогічного партнерства з усіма зацікавленими у вихованні підростаючого покоління фізичними та юридичними особами. Таке партнерство включає в себе сім'ю, педагогів, адміністрацію освітнього закладу.

Встановлено, що реформування системи освіти зумовило підвищення інтересу до проблеми шкільного фізичного освітнього середовища, що має вплив на результати навчання здобувачів освіти, шкільну атмосферу, роботу всього закладу. Планування і дизайн фізичного освітнього простору Нової української школи спрямовуються на розвиток дитини та мотивацію її до навчання, потребують широкого використання нових ІТ-технологій, нових мультимедійних засобів навчання, оновлення навчального обладнання, створення освітніх осередків.

З'ясовано, що важливим є питання про створення психологічно безпечного освітнього середовища у школі. Це таке середовище, в якому більшість учасників мають позитивне до нього ставлення, наявні високі показники індексу задоволеності потреб і індексу захищеності від психологічного насилля.

Психологічно безпечне освітнє середовище є ефективною міжособистісною взаємодією, що сприяє емоційному благополуччю учнів і

педагогів, розвитку психологічно здорової особистості, особистісному росту учнів, професійному зростанню і довголіттю педагогів, гармонізації їх особистості. Основними формами і методами організації психологічного безпечного освітнього середовища у Новій українській школі є ранкові зустрічі, формування спільних цінностей, розвиток навичок спілкування під час диспутів і обговорень, встановлення правил тощо.

3. Доведено, що провідна роль у створенні освітнього середовища належить педагогові, від його готовності до такої діяльності прямо залежить ефективність освітнього середовища як фактору розвитку особистості школяра. Освітнє середовище разом зі зміною соціального оточення теж динамічно трансформується, тому педагоги спроможні його змінювати адекватно новим вимогам лише за умови власного професійного зростання.

Для формування безпечного освітнього середовища на рівні закладу освіти, класу та відповідно до вимог нових соціокультурних умов, виникає необхідність в педагогах, які є не просто активними і компетентними у своїй справі, але й вирізняються своєю креативністю, володіють критичним мисленням, здатні засвоювати педагогічні інновації та генерувати нові ідеї стосовно підвищення ефективності функціонування освітнього середовища закладу освіти.

4. З'ясовано, що психологічна готовність педагога до професійної діяльності – це цілеспрямований вияв особистості, який включає систему професійних знань, навичок, умінь, потреб, мотивів, психологічних якостей, настанов і станів особистості, який дає змогу успішно включитися в професійну діяльність і виконувати її оптимальним для конкретної діяльності і конкретної особистості чином. Доведено, що для формування освітнього середовища на рівні закладу освіти, класу та відповідно до вимог нових соціокультурних умов, виникає необхідність в педагогах, які є не просто активними і компетентними у своїй справі, але й вирізняються своєю креативністю, володіють критичним мисленням, здатні засвоювати

педагогічні інновації та генерувати нові ідеї стосовно підвищення ефективності функціонування освітнього середовища закладу освіти.

Діагностика рівня сформованості у майбутніх учителів знань і умінь, необхідних для організації освітнього середовища сучасної початкової школи, проводилася за допомогою спостереження, опитування, бесід, експертних оцінок і самооцінки студентів. Результати констатувального експерименту дозволили виявити стан підготовки майбутніх учителів до організації освітнього середовища сучасної початкової школи, який свідчить про недостатній рівень готовності студентів до означеного виду діяльності в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа».

5. Визначено основні педагогічні умови забезпечення ефективності професійної підготовки майбутнього вчителя до організації освітнього середовища сучасної початкової школи: усвідомлення майбутніми педагогами визначальної ролі вчителя у формуванні освітнього середовища сучасної початкової школи; оновлення змісту професійної підготовки у контексті вимог Концепції «Нова українська школа», що забезпечить системне оволодіння студентами знаннями та вміннями організації освітнього середовища закладу освіти; створення продуктивного творчого психологічно безпечного освітнього середовища в закладі вищої педагогічної освіти; наявність суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу в ЗВО.

Обґрунтовані педагогічні умови було реалізовано під час формувального експерименту в освітньому процесі експериментальної групи, після чого проведено контрольний етап експерименту.

Результати педагогічного експерименту дають підстави стверджувати про ефективність визначених педагогічних умов підготовки майбутніх педагогів до організації освітнього середовища сучасної початкової школи, що підтверджується кількісними та якісними показниками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністратору школи. Тренінг з розвитку комунікативності вчителів / укл. А.Г. Дербеньова, А.В.Кунцевська. Харків: Основа, 2009. 191с.
2. Алексюк А.М., Аюрзанайн А.А., Підкасистий П.І., Козаков В.А. та ін. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання: навч. посіб. Київ: ІСДО, 1993. 336 с.
3. Артюхіна А.І., Веліканова О.Ф., Островський О.В. Середовищний підхід і його реалізація в освітньому середовищі: Вісник ВМА, 2002. С.5-15.
4. Атанов Г. З чого розпочати впровадження діяльнісного підходу в освіті. *Освіта технологій та суспільства*. 2004. № 7(2). С. 179-184.
5. Астахова Е. Пізнавальна діяльність студентів: пошук форм оптимізації. *Alma mater*, 2000. № 11. С.29-32.
6. Белякова Е Г., Захарова И. Г. Социокультурное информационное пространство образования в контексте проблемы формирования личности. *Вестник Тюменского государственного университета*. 2010. №5. С.15.
7. Белова С.В. Діалогічне управління школою як гуманітарною системою: навчальний посібник. Київ: Зміна, 2004. 79 с.
8. Березівська Л. О. Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті: автореф. дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00.01/ Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 2009. 43 с.
9. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
10. Бібік Н. М. , Ващенко Л. С., Локшина О. І., Овчарук О. В., Паращенко Л. І. . Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. Овчарук О.В.. Київ: К.І.С., 2004. 112 с.
11. Вайнер Е.Н. Освітнє середовище і здоров'я учнів. *Валеологія*. 2003. № 2. С. 25-27.
12. Васильєва І.А., Осипова Є.М. Психологічні аспекти застосування інформаційних технологій .*Біологічні науки*. 1998. № 5. С. 49-51.

13. Василюк Ф. Е. Психология переживания. Анализ преодоления критических ситуаций. Москва: МГУ, 1984. 200 с.
14. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ – Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
15. Водолазська Т. В. Освітнє середовище як «третьій учитель». Імідж сучасного педагога. 2018. №4. С. 10-12. URL: isp.poippo.pl.ua/article/download/135715/136753
16. Горбачова Ю. М. Соціально-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами. URL: <https://vseosvita.ua/library/socialno-pedagogicnij-suprovid-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-ditej-iz-zatrimkou-psihičnogo-rozvitku-129652.html>. (дата звернення 25.12.2019)
17. Гонтаровська Н. Б. Теоретичні і методичні засади створення освітнього середовища як фактору розвитку особистості школяра : автореф. дис... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Ін-т пробл. виховання НАПН України. Київ, 2012. 40 с.
18. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. 2-е вид., доп. і перероб. Рівне: Волинські обереги, 2011. 552 с.
19. Гончаренко С., Кушнір В., Кушнір Г. Методологічні особливості наукових поглядів на педагогічний процес. *Шлях освіти*. 2008. № 4(50). С. 3.
20. Данильченко С. Сутність професійної підготовки вчителів початкових класів. *Педагогіка, психологія, соціологія*. 2013. №2 (14). С. 41 – 45.
21. Данильчук Л. Сутність і зміст поняття «інформаційно-комунікаційні технології». Дидактика, методика і технології навчання. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2012. №4. С. 123-130.
22. Девятко Н.М. Педагогические основы создания культуротворческой среды на начальном этапе профессионального образования. Омск, 1998. 134 с.

23. Державний стандарт початкової загальної освіти: Схвалено рішенням колегії Міністерства освіти і науки України від 17.08.2017 р., протокол №6/1-2. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednyaosvita/derzhavni-standarti>.
24. Дорожевець А. М. Когнітивні механізми адаптації до кризових подій. *Журнал практичного психолога*. 1998. № 4. С. 3-17.
25. Дубровіна І.В. Психологічна служба освіти: Наукові основи, цілі та засоби. *Психологічна наука і освіта*. 1998. № 2. 145 с.
26. Захаренко О.А. Слово до нащадків. Київ: СПД Богданова А.М., 2006. 216с.
27. Казакова К.С. Образовательная среда: основные исследовательские подходы. Труды Кольского научного центра РАН. 2011. №6. С. 65-71.
28. Козирєв В.О. Теоретичні основи розвитку гуманітарного освітнього середовища педагогічного університету: автореф. дис...д-ра пед. наук: 13.00.01 / Ін-т педагогіки АПН України. Київ. 2009. 43 с.
29. Кічук Н.В. Створення освітнього середовища молодших школярів – особистісно-професійне призначення педагога сучасної школи. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка. 2016. № 1. С. 6-10.
30. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року: Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/.
31. Крутій К. Освітній простір навчального закладу: монографія: у 2 ч. Київ: Освіта, 2009. Ч 1. 302 с.
32. Локшина О.І. Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу: теорія і практика (друга половина ХХ - ХХІ ст.): монографія. Київ. 2009. 404 с.

33. Марко М. Аналіз педагогічних умов формування готовності студентів до застосування навчально-ігрових технологій у сучасному освітньому просторі. *Педагогічний процес: теорія і практика*. №4 (59). С.108–112.

34. Мелешко В. Особливості формування навчально-виховного середовища у сільській школі. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2014. Вип. 15. С. 68-75.

35. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України «Про затвердження Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти». Початкова школа. 2011. № 8. С. 13-14.

36. Наказ МОН № 58 від 19.01.2018 року «Про затвердження методичних рекомендацій щодо використання коштів освітньої субвенції». URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/61835.

37. Наказ МОН від 23.03.2018 № 283 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації освітнього простору Нової української школи». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nop/3metodichni-rekomendatsii.pdf>.

38. Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <http://mon.gov.ua/Новини%202016/12/05/konczepczyia.pdf> (дата звернення: 17.03.2017).

39. Нова українська школа: poradnik dla vchitelja / під заг. ред. Н. М. Бібік. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.

40. Онищук Л.А. Нова українська школа: реальність і перспективи. Український педагогічний журнал. 2018. № 8. С.47-53.

41. Подмазин С.И. Личностно-ориентированное образование: Социальнофилософское исследование. Запорожье: Просвіта, 2002. 250 с.

42. Полякова Г.В. Информационная образовательная среда: сущность, содержание, функционирование. Вестник Московской

государственной академии делового администрирования. Серия: Философские, социальные и естественные науки 2010. № 5. С. 137-143.

43. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. Київ: Педагогічна думка, 2001. 514 с.

44. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібн. / уклад. О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. Київ: Видавництво А.С.К., 2004. 136 с.

45. Початкова освіта. Методичні рекомендації щодо використання в освітньому процесі типової освітньої програми для 1 класів закладів загальної середньої освіти; типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти (колективу авторів під керівництвом О.Я. Савченко); методичні коментарі провідних науковців Інституту педагогіки НАПН України щодо впровадження ідей Нової української школи в початковій освіті. Київ: УОВЦ «Оріон», 2018. 160 с.

46. Примірний перелік засобів навчання та обладнання навчального і загального призначення для кабінетів початкової школи (затверджено наказом МОН від 13.02.2018 №137). URL: <https://mon.gov.ua/Aia/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-pereliku-zasobiv-navchannya-ta-obladnannya-navchalnogo-i-zagalnogo-priznachennya-dlya-navchalnih-kabinetiv-pochatkovoyi-shkoli>.

47. Приходченко К.І. Творче освітньо-виховне середовище: теоретичний і практичний концепти: монографія . Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2011. 382 с.

48. Романова І.А. Освітнє середовище як чинник розвитку культури інтелектуальної діяльності молодшого школяра. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2013. Вип. 30. С.494-501.

49. Рощина С.М. Розвивальне освітнє середовище навчального закладу як умова особистісного розвитку учнів. Педагогічний альманах зб. наук. пр. / ред. В.В. Кузьменко. Херсон: РІПО, 2011 Вип. 12.-Ч. 1. 313 с.

50. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Грамота, 2012. 504 с.
51. Савченко О.Я. Навчально-виховне середовище сучасної школи: діалог з В.О. Сухомлинським. Науковий вісник Миколаївського державного університету. Випуск 8. Педагогічні науки. Чернігів. 2005. С. 4-9.
52. Садкіна В.І. 101 цікава педагогічна ідея. Як зробити урок. Харків: Вид. група «Основа», 2008. 88 с.
53. Словник-довідник з професійної педагогіки / ред.-упоряд. А. В. Семенова. Одеса: Пальміра, 2006. 272 с.
54. Туркот Т. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Кондор, 2011. 628 с.
55. Фруктова Я.С. До питання проектування сучасного освітнього середовища. Освітнє середовище як методична проблема: зб. наук. пр. Херсон: Вид-во ХДУ, 2006. С. 72-73.
56. Хоружа Л. Л. Теоретичні аспекти впровадження компетентнісного підходу у вищу освіту. URL: <http://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/horuzall.pdf> (дата звернення 13.09.2019).
57. Цимбалару А. Д. Педагогічне проектування освітнього простору в школі I ступеня: теорія і практика: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2013. 691 с.
58. Цимбалару А. Д. Освітній простір: сутність, структура і механізми створення. *Український педагогічний журнал*. 2016. №1. С. 41-50.
59. Цимбалару А. Д. Особливості організації взаємодії молодших школярів з освітнім середовищем на різних етапах навчального процесу. *Початкова школа*. 2015. № 8. С. 12-16.
60. Чайка В. Саморегуляція педагогічної діяльності як засіб формування професійної культури майбутнього вчителя. Формування професійної культури вчителя в контексті інтеграції України в європейський освітній простір : матеріали регіонального науково-практичного семінару / за

ред. проф. Терещука Г.В. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2007. 177 с.

61. Черніченко О. Розвиток інтелектуальних здібностей учнів – основне завдання школи. Освітнє середовище як методична проблема. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2006. 192 с.

62. Шестоपालюк О. Компетентнісний підхід у підготовці педагога. Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті : досвід, проблеми, перспективи : зб. матер. III Міжнародної наук.-практ. конф. Київ-Львів, 2012. С. 42-45.

63. Щепанська О. Впровадження портфоліо – нової форми контролю оцінювання досягнень учнів. Початкова школа. 2010. № 11. С. 55-59.

64. Щербань П.М. Прикладна педагогіка: навчально-методичний посібник Київ: Вища школа, 2002. 215 с.

65. Щукина Г.П. Роль деятельности в учебном процессе. Москва: Просвещение, 1986. 144 с.

66. Ягупов В.В. Педагогіка: навч. посібн. Київ: Либідь, 2002. 560 с.

67. Якса Н. В. Основи педагогічних знань: навч. пос. Київ:Знання, 2007. 358 с.

68. Ярмаченко Н.Д. Шляхи вдосконалення курсу педагогіки в педагогічних вузах. Вища педагогічна освіта: наук.-метод. зб. Вип.17. Київ: Вища школа, 1994. С. 5-8.

69. Ярова О. Досвід розвитку початкової освіти в країнах ЄС – джерело модернізації початкової освіти в Україні. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 1. С. 31–37.

70. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию Москва: Смысл, 2001. 365 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Чи є це на стінах вашого класу?	Чому так або чому ні?
1. Слова іншими мовами (українською, ромською тощо)	
2. Імена та прізвища дітей, які всі можуть легко бачити <ul style="list-style-type: none"> • у вигляді списку • на індивідуальних дитячих роботах 	
3. Зображення дітей <ul style="list-style-type: none"> • фотографії індивідуальних дітей • фотографії дітей, залучених до групових видів діяльності • автопортрети дітей 	
4. Зображення сімей дітей <ul style="list-style-type: none"> • фотографії кожної сім'ї • відповідні малюнки дітей з підписами • якісь особливі речі, надані сім'ями для демонстрації 	
5. Зображення дітей та дорослих <ul style="list-style-type: none"> • тієї ж культури, що і діти в класі (української, ромської тощо) • різних культур 	
6. Дитячі слова <ul style="list-style-type: none"> • написані самими дітьми самостійно • написані дітьми під керівництвом вчителя (чи асистента вчителя) • написані іншою дорослою людиною 	
7. Наочні матеріали (плакати) <ul style="list-style-type: none"> • зображення геометричних фігур, абетка, назви кольорів, чисел тощо • календар • список днів народження дітей • перелік правил поведінки у класі • вірші • інформація про правила безпеки та охорону здоров'я • інше (напишіть що) 	

<p>8. Художні твори дорослих, відібрані за естетичними критеріями відповідно до навчального плану</p> <ul style="list-style-type: none"> • фотографії • репродукції картин чи малюнків • обкладинки книжок з малюнками • текстильні, плетені, різьблені вироби тощо 	
<p>9. Художні твори вчителя</p> <ul style="list-style-type: none"> • дитячі твори демонструються на їх тлі 	
<p>10. Роботи дітей, зроблені під керівництвом вчителя (більш або менш схожі між собою)</p> <ul style="list-style-type: none"> • різні речі, вирізані з паперу, склеєні, виготовлені за зразком тощо • розмальовані попередньо вирізані геометричні фігури та малюнки • святкові оздоблення 	
<p>11. Художні твори дітей (несхожі між собою)</p> <ul style="list-style-type: none"> • зображення оточуючих предметів, людей та інших об'єктів • зображення навколишнього світу • художні твори, зроблені під час занять за вільним вибором • художні твори, зроблені під час групових занять 	
<p>12. Інформація для батьків</p> <ul style="list-style-type: none"> • повідомлення про майбутні заходи та події • інформація вчителя про навчальну програму та навчальний план • звернення дітей один до одного, до батьків, до вчителя 	
<p>13. Навчальні матеріали</p> <ul style="list-style-type: none"> • назви різних частин класу (якщо клас розділені на Центри діяльності) • назви тем, які розглядаються (наприклад: «Ми навчаємося, граючись», «Ми вивчаємо рослини» тощо • перелік вмінь та концептуальних понять, які засвоюються через гру • перелік вмінь та концептуальних понять, на які звертається особлива увага протягом поточного місяця 	
<p>14. Чого не вистачає у списку?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Дайте свої пропозиції! 	